

ਐਤਵਾਰ, 11 ਮਈ, 2025
29 ਵਿਸਾਖ { ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ 557
ਬਿਕਰਮੀ 2082
ਜਿਲਦ/VOL. : 73
ਅੰਕ/NO. : 340

ਰੋਜ਼ਾਨਾ

ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ

DAILY NAWAN ZAMANA • SUNDAY, 11 MAY, 2025

ਜਲੰਧਰ

‘ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ’ ਦੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ

ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ (ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ)	0181-5097300
ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵਿਭਾਗ	0181-5097302
ਸਾਹਿਤ ਸੰਪਾਦਕ (ਐਤਵਾਰ)	0181-5097305
ਗੋਪਿਊਟਰ ਰੂਮ	0181-5097310
ਵੈੱਬ ਟੀ ਵੀ	0181-5133160

You Tube nawan zamana TV

ਕੀਮਤ/PRICE : 5.00 ਰੁਪਏ

Regd. No : L-4/Pb-JL-0023/2024-26, (R.N.I.)-00068/57

E-mail : nawanzamana@gmail.com

www.nawanzamana.in

ਸਫ਼ੇ : 8+6=14

ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਛੱਡ-ਛਡਾਅ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਸ਼ਾਮੀ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੋਂ ਵਾਇਰਿਗ ਦੇ ਮਿਲਟਰੀ ਐਕਸ਼ਨ ਰੋਕਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰ ਵਿਕਰਮ ਮਿਸ਼ਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਆਫ ਮਿਲਟਰੀ ਅਪ੍ਰੋਸ਼ਨ (ਡੀ ਜੀ ਐੱਮ ਓ) ਨੇ ਤਿੰਨ ਵੱਜ ਕੇ 35 ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਡੀ ਜੀ ਐੱਮ ਓ ਨਾਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਦੋਨੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਏ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਧਿਰਾਂ ਸ਼ਾਮੀ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੋਂ ਧਰਤੀ, ਹਵਾ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਇਰਿਗ ਦੇ ਮਿਲਟਰੀ ਐਕਸ਼ਨ ਰੋਕ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਮਿਸ਼ਰੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਜਨਰਲ 12 ਮਈ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਫਿਰ ਗੱਲ ਕਰਨਗੇ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਐੱਸ ਜੈਸ਼ਕਰ ਨੇ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਾਇਰਿਗ ਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਐਕਸ਼ਨ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਇਸ਼ਾਕ ਡਾਰ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਦੇਸ਼ ਫੌਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਦਰਅਸਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਗਬੰਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਨੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਵਿਚੋਲਗੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਪੂਰੀ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ' ਜੰਗਬੰਦੀ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਜੰਗਬੰਦੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਫੌਜੀ ਟਿਕਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਹੋਈ। ਟਰੰਪ ਨੇ ਟਰੂਥ ਸੋਸ਼ਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪੋਸਟ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, 'ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਵਿਚੋਲਗੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਰਾਤ ਭਰ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਪੂਰੀ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਜੰਗਬੰਦੀ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।' ਟਰੰਪ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੰਗ ਸਮਝ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ।'

ਟਰੰਪ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਅਮਰੀਕੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਮਾਰਕ ਰੂਬੀਓ ਵੱਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਐੱਸ ਜੈਸ਼ਕਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਇਸ਼ਾਕ ਡਾਰ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਫੌਜ ਮੁਖੀ ਜਨਰਲ ਅਸੀਮ ਮੁਨੀਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਇਆ। ਰੂਬੀਓ ਨੇ ਵੀ 'ਐੱਸਕਸ' 'ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਪਿਛਲੇ 48 ਘੰਟਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵੇਸ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੀਨੀਅਰ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ, ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਇਸ਼ਾਕ ਮਨੀਅਰ ਜੈਸ਼ਕਰ, ਫੌਜ ਮੁਖੀ ਅਸੀਮ ਮੁਨੀਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਜੀਤ ਡੋਵਾਲ ਅਤੇ ਅਸੀਮ ਮਲਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।' ਉਸ ਨੇ

ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਦੇ ਲਾਲ ਚੌਕ 'ਚ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਸਵੇਰੇ ਅਮਨ ਦੀ ਦੁਆ ਮੰਗਦੇ ਪਹਿਰੇ।

ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੁਰੰਤ ਜੰਗਬੰਦੀ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਇਆਂ ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਮੂਹ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਡੀ ਜੀ ਐੱਮ ਓ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਡੀ ਜੀ ਐੱਮ ਓ ਨਾਲ ਫੋਨ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਸ਼ਾਮ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੋਂ ਜੰਗਬੰਦੀ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਟਰਕਾਅ ਟਾਲਣ ਲਈ ਚੀਨ ਤੇ

ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਰਗਰਮ ਰਹੇ। ਜੀ-7 ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਤਣਾਅ ਘਟਾਉਣ ਤੇ ਟਰਕਾਅ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਹੱਲ ਲਈ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜੀ-7 ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮੈਂਬਰ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅਸੀਂ ਫੌਰੀ ਤਣਾਅ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਸਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਹੱਲ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ 'ਤੇ ਨੇੜਿਓਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫੌਰੀ ਤੇ ਕੂਟਨੀਤਕ ਹੱਲ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹਮਾਇਤ

ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਤਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।' ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ 22 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲਗਾਮ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਦਹਿਸ਼ਤੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੰਜਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੀ-7 ਮੈਂਬਰ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਫੌਜੀ ਟਰਕਾਅ ਖੇਤਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰ ਹੈ।' ਜੀ-7 ਵਿੱਚ ਕੈਨੇਡਾ, ਫਰਾਂਸ, ਜਰਮਨੀ, ਇਟਲੀ, ਜਾਪਾਨ, ਯੂ ਕੇ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ

ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਬਰ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਕਾਰੋ/ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ 'ਜੰਗ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ' ਮੰਨੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਗਾ। ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸੁਤਰਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਵੈਸਲਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਲ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ/ਸਾਜ਼ਿਮਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੈਸਲਾ 22 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲਗਾਮ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਟਰਕਾਅ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 26 ਨਾਗਰਿਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ 'ਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਰਾਜਨਾਥ ਸਿੰਘ, ਚੀਫ ਆਫ ਡਿਫੈਂਸ ਸਟਾਫ ਜਨਰਲ ਅਨਿਲ ਚੌਹਾਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਡਰੋਨ ਘੁਸਪੇਸ਼ ਖਿਲਾਫ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਵਾਬੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਵੀ ਨੋਟਿਸ ਲਿਆ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਇਹ ਮੀਟਿੰਗ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਚੀਨ ਤੇ ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਕਾਂ (ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦਰਮਿਆਨ ਤਣਾਅ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਇਸ਼ਾਕ ਡਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਭਾਰਤ ਹੋਰ ਹਮਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਕ ਤਣਾਅ ਘਟਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾਰ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜੀਓ ਨਿਊਜ਼ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਮਾਰਕ ਰੂਬੀਓ ਨੇ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੂਬੀਓ ਦੀ ਵੀ ਇਹੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਡਰੋਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਰਾਤ ਪੱਛਮੀ ਫਰੰਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 26 ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਘੁਸਪੇਸ਼ ਮਗਰੋਂ ਭਾਰਤੀ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਨੇ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਵੱਡੇ ਤੜਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਫੌਜੀ ਟਿਕਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹਵਾਈ • ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ 2 'ਤੇ

ਕਬੱਡੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਇੱਕ ਦੀ ਮੌਤ, ਪੰਜ ਜ਼ਖਮੀ

ਨੰਗਲ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮੇਨ ਸੜਕ 'ਤੇ ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਾਹਮਪੁਰ ਨੇੜੇ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ 'ਚ ਇੱਕ ਕਬੱਡੀ ਖਿਡਾਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਜਦਕਿ ਪੰਜ ਖਿਡਾਰੀ ਗੰਭੀਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਖਿਡਾਰੀ ਰਹਿਮਾਣਾ ਦੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਉਨਾ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਬੱਡੀ ਮੈਚ ਖੇਡਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਪੁਰ ਕੋਲ ਟਰੱਕ ਨੂੰ ਉਥਰਦੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਦੀ ਨੰਗਲ ਤੋਂ ਜਾ ਰਹੇ ਟਰੱਕ ਨਾਲ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਰ ਥਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ।

ਰਾਜੇਆਣਾ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਮੀਟਿੰਗ

ਪਟਿਆਲਾ : ਰਾਂਸੀ ਦੀ ਸਥਾ ਤਹਿਤ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇਆਣਾ ਦੀ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰ ਕੋਲ ਬਕਾਇਆ ਪਈ ਰਹਿਮ ਦੀ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਐਡਵੋਕੇਟ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਹੋਈ। ਧਾਮੀ ਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਦੌਰ ਅਜੇ ਜਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਤ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਅੰਤਮ ਵੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਮੈਂਬਰ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੜ੍ਹੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚਾਵਲਾ, ਜਸਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਲਾਛੜੂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੁਣਖੁਣ ਕਲਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਰਾਜੌਰੀ ਦੇ ਏ ਡੀ ਸੀ ਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਸਣੇ 6 ਮਾਰੇ ਗਏ

ਜੰਮੂ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਤੜਕੇ ਜੰਮੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਾਗੇ ਮੋਰਟਾਰ ਗੋਲਿਆਂ ਅਤੇ ਡਰੋਨ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬੱਚੀ ਸਣੇ 6 ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਰਾਜੌਰੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਥਾਪਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜੌਰੀ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਘਰ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗੇ ਗੋਲੇ ਕਰਕੇ ਗੰਭੀਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਖਮੀ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾ ਝੱਲਦਿਆਂ ਥਾਪਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਦਕਿ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਗੰਭੀਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜੌਰੀ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਸਨਅਤੀ ਇਲਾਕੇ ਨੇੜੇ ਦਾਗੇ ਮੋਰਟਾਰ ਗੋਲਿਆਂ ਕਰਕੇ ਆਇਸ਼ਾ ਨੂਰ (2) ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ੋਬਿਕ (35) ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਦਕਿ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਣਛ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮੱਧ ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਕਾਂਗੜਾ-

ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਥਾਪਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ

ਗਲਹੁੱਟਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘਰ 'ਤੇ ਮੋਰਟਾਰ ਗੋਲਾ ਡਿੱਗਣ ਕਰਕੇ 55 ਸਾਲਾ ਮਹਿਲਾ ਰਾਜਿੰਦਾ ਬੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ 'ਚ ਜੰਮੂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਆਰ ਐੱਸ ਪੁਰਾ ਸੈਕਟਰ 'ਚ ਸਰਹੰਦ ਪਾਰ ਗੋਲੀਬਾਰੀ 'ਚ ਬਿਧੀਪੁਰ ਜੱਟਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਸ਼ੋਕੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਪੁਣਛ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ 'ਚ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜੌਰੀ ਦੇ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਸੈਕਟਰ 'ਚ ਮੁਕਾਮੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੰਮੂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੋਹਾਤੀ ਤੇ ਰੂਪ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੋਰਟਾਰ ਗੋਲਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਡਰੋਨ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਣ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਧਮਪੁਰ 'ਚ ਮੈਡੀਕਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਝੁਨਝੁਨ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਹਾਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਮਾਂ, ਪਤਨੀ, 11 ਸਾਲ ਦੀ ਧੀ ਤੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਏਅਰਪੋਰਟ ਦੀ ਮੈਡੀਕਲ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਜੰਮੂ ਵਿੱਚ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰ ਐੱਸ ਪੁਰਾ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ 'ਚ ਬੀ ਐੱਸ ਐੱਫ ਦੇ ਅੰਨ ਜਵਾਨ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਧਮਪੁਰ 'ਚ ਮੈਡੀਕਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਝੁਨਝੁਨ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਹਾਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਮਾਂ, ਪਤਨੀ, 11 ਸਾਲ ਦੀ ਧੀ ਤੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਏਅਰਪੋਰਟ ਦੀ ਮੈਡੀਕਲ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਜੰਮੂ ਵਿੱਚ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰ ਐੱਸ ਪੁਰਾ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ 'ਚ ਬੀ ਐੱਸ ਐੱਫ ਦੇ ਅੰਨ ਜਵਾਨ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ।

ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਡਿੱਗੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਡਰੋਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ

ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ/ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਸੂਬੀਤ ਕੁਮਾਰ/ਅਸ਼ੋਕ ਸ਼ਰਮਾ) ਬਾਣਾ ਮਕਸੂਦਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਰਮਸਤਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਤੜਕੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਕੁ ਵਜੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਰਾਤੀ ਰਾਕਟਨੁਮਾ ਚੀਜ਼ ਡਿੱਗੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਤੜਕੇ ਸਾਢੇ ਕੁ ਚਾਰ ਵਜੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਖੜਕਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਬੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਖੇਤ 'ਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਡਿੱਗੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਣਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੰਡ ਮੌੜ ਵਿਖੇ ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ-ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝੁਗੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਰਾਕਟਨੁਮਾ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਡਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਵਲ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਇਹ ਰਾਕਟਨੁਮਾ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ।

ਆਦਮਪੁਰ ਨੇੜੇ ਕੰਗਨੀਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਰਾਤ 1:30 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਧਮਾਕੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਘਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਦਾ ਮਲਬਾ ਦੇਖਿਆ। ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜੀ ਇੱਕ ਕਾਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੈਂਕੀ ਵਿੱਚ ਤਰੇਜ਼ਾਂ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਫਗਵਾੜਾ ਨੇੜੇ ਰਾਮਪੁਰ ਖਲਿਆਣ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਦਾ ਮਲਬਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ 8 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ ਪੈ ਗਿਆ।

ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਸਵੇਰੇ 7:15 ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਚਾਰ ਹੋਰ ਧਮਾਕੇ ਸੁਣੇ ਗਏ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇੜੇ ਸਾਹਿਰਨ ਵਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਡਾ. ਹਿਮਾਂਸ਼ੂ ਅਗਰਵਾਲ ਨੇ ਇੱਕ ਸੁਨੇਹਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਜਲੰਧਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ

ਮੰਡ ਮੌੜ ਦੇ ਖੇਤ 'ਚ ਡਿੱਗਿਆ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਦਾ ਟੁਕੜਾ।

ਫੌਡ ਅਲਰਟ 'ਤੇ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਮਿਜ਼ਾਈਲ/ਡਰੋਨ) ਵੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹੋ।' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਦੀਪੁਰ ਅਰਾਈਆਂ, ਧੌਸ਼ੀ, ਸਿਕੰਦਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਡਰੋਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੋਰ ਧਮਾਕਿਆਂ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਜਾਗ ਕੇ ਰਹੀ।

ਰਈਆ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਪਿੰਡ ਜੱਲੂਪੁਰ ਖੇੜਾ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਰਾਤ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮਿਜ਼ਾਈਲ/ਡਰੋਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਡਿੱਗੇ। ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਢੇ 8 ਵਜੇ ਤੇ ਫਿਰ 1 ਵਜੇ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਕਰੀਬ 5 ਵਜੇ ਧਮਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਿੰਡ ਜੱਲੂਪੁਰ ਖੇੜਾ ਦੇ ਬਾਹਰ ਡੋਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੇਢ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਟੁਕੜੇ ਖਿਲਰੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਤ 1 ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਧਮਾਕਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਉਪਰੰਤ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਖਿੜਕੀਆਂ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਧੂਆਂ ਦੀ ਧੂਆਂ ਦਿਖਾਈ।

• ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ 2 'ਤੇ

ਅੱਜ-ਨਾਮਾ

ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵਿੱਚ ਵੇਖ ਹਾਲਾਤ ਵਿਗੜੇ, ਰਹੇ ਆ ਸਹਿਮ ਨਾਲ ਲੋਕ ਤਹਿਕ ਬੋਲੀ।
ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਅਫਵਾਹ ਆਉਂਦੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਪਦੀ ਰਹੀ ਬੱਸ ਸਹਿਕ ਬੋਲੀ।
ਮੁਰਖ ਮੱਤ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਦਿੰਦੀ, ਜਾਵਣ ਪਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਹਿਕ ਬੋਲੀ।
ਸੁਣਿਆ ਜਦੋਂ ਧਮਾਕਾ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚ, ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਈ ਟਹਿਕ ਬੋਲੀ।
ਘੜੀ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਹਿਮ ਹੁੰਦਾ, ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਈ ਭੁੱਲ ਬੋਲੀ।
ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਾਰੀ ਟਿਕਾਈ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਖੁੰਜੇ, ਤੁਰ ਜਾਣ ਲੈਣ ਮੁਸੀਬਤ ਉਹ ਮੁੱਲ ਬੋਲੀ।

-ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾਂ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਪੰਜ ਸਿਖਰਲੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦ ਮਾਰੇ ਗਏ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ : ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਸਿਧੂਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਜੈਸ਼-ਏ-ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਮੁਖੀ ਮਸੂਦ ਅਜ਼ਹਰ ਦੇ ਦੋ ਨੇੜਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਸਣੇ ਪੰਜ ਸਿਖਰਲੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦੱਸਰ ਖਾਦਿਆਨ ਖਾਸ ਉਰਫ ਮੁਦੱਸਰ ਉਰਫ ਅਬੂ ਜ਼ੁਦਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜੋ ਲਕਸ਼-ਏ-ਤਈਬਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਤੇ ਮਰਕਜ਼ ਤਈਬਾ ਮੁਹੰਮਦਕੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰਜ ਸੀ।

ਮੁਹੰਮਦਕੇ ਉਹੀ ਦਹਿਸ਼ਤੀ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲਾਂ ਨੇ 7 ਮਈ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੌਰਾਨ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਮੁੱਖੀ ਦਹਿਸ਼ਤੀ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦਾਂ ਅਜਮਲ ਕਸਾਬ ਤੇ ਮੁੱਖ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਘਾੜੇ ਡੇਵਿਡ ਹੇਡਲੀ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦਕੇ ਮਰਕਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਖਾਸ ਨੂੰ ਸਪੁਰਦੇ ਖਾਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਮੌਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਵੱਲੋਂ ਗਾਰਡ ਆਫ ਆਨਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਮਹੀਅਮ ਨਵਾਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਫੁੱਲ ਮਾਲਵਾ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਨੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦ ਮੁਦੱਸਰ ਖਾਦਿਆਨ ਖਾਸ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਮੌਕੇ 'ਰਾਫਤ ਆਫ ਆਨਰ' ਦਿੱਤਾ।

ਖਾਸ ਦੀਆਂ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਸ ਦੇ ਦਹਿਸ਼ਤੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਹਾਵਿਜ ਅਬਦੁਲ

ਭਾਰਤੀ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਦੁਜਾ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦ ਹਾਵਿਜ ਮੁਹੰਮਦ ਜਮੀਲ ਹੈ, ਜੋ ਜੈਸ਼-ਏ-ਮੁਹੰਮਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਜੈਸ਼-ਏ-ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਮੁਖੀ ਮੋਲਾਨਾ ਮਸੂਦ ਅਜ਼ਹਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਭਣੇਈਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜੀਂਦੇ ਅੰਤਰਵਾਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਕਈ ਘਾਤਕ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ 2019 ਦਾ ਪੁਲਵਾਮਾ ਬੰਬ ਧਮਾਕਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 40 ਸੀ ਆਰ ਪੀ ਐੱਫ ਜਵਾਨ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਵਿਜ ਮੁਹੰਮਦ ਜਮੀਲ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੇ ਮਰਕਜ਼ ਸੁਭਾਨ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਇਚਾਰਜ ਸੀ। ਇਸੇ ਸੁਭਦੇਵ ਸਿੰਘ ਗਰਦਾ, ਸੁਨੀਤਾ ਤਲਵੰਡੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ ਮੋਚਾਲੀ, ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲੀ, ਹੁਸਨ ਸਿੰਘ ਮਾਂਗਟ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੱਟੂ, ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਜੋਲਾ ਆਦਿ ਨੇ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਆਈ ਸੀ-814 ਹਾਈਜੈਕਿੰਗ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੀ। ਮਾਰਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਚੌਥਾ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਰਦ ਖਾਲਿਦ ਅਬੂ ਅਕਾਸ਼ ਲੋੜੀਂਦੇ ਅੰਤਰਵਾਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਕਈ ਘਾਤਕ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ 2019 ਦਾ ਪੁਲਵਾਮਾ ਬੰਬ ਧਮਾਕਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ

ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਾਤ ਖੰਡੇ
(ਆਖਰੀ ਸਫੇ 'ਤੇ)

Regd. No : L-4/Pb-JL-0023/2024-26, (R.N.I.)-00068/57

ਜਲੰਧਰ : ਐਤਵਾਰ, 11 ਮਈ 2025

www.nawanzamana.in

ਕੀਮਤ 5.00 ਰੁਪਏ

ਹਰਵਿੰਦਰ ਭੰਡਾਲ

ਅਸੀਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬੁੱਧੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੀਡੀਆ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਲੋਥੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਿਸ ਨਵੀਂ ਉਤਪਾਦਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹਰ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅੰਕੜਾ ਜਾਂ ਡੇਟਾ ਆਨਲਾਈਨ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਝ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਏਨਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੂਚਨਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅੰਦਰ ਡੁਬਕੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਬੰਦੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸੱਚ ਜਾਂ ਮਨ ਵੱਲੋਂ ਮੰਨੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਸੂਚਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯੁਵਾਲ ਨੰਗ ਹਰਾਰੀ ਇੱਕ ਤੀਸਰੇ ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵੱਲੋਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਚ ਦੀ ਵੀ ਉਝ ਕੋਈ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਜਨਜਾਤੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਟੋਟਮ ਜਾਂ ਸਾਂਝਾ ਦੇਵਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਈਸ਼ਾਦ ਨੇ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਬੈਨੇਡਿਕਟ ਐਂਡਰਸਨ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਲਪ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਕਲਪਾਂ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਟਿਕਾਈ ਗਈ। ਕਲਪਾਂ ਦੀਆਂ ਘਾੜਤਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਮਾਂਤੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਕਿਤਾਬ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੇ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ਼ ਨੇ ਮੁਢਲੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਇਆ। ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਫਿਰ ਮੋਬਾਈਲ ਫ਼ੋਨ ਦੀ ਈਜਾਦ ਨੇ ਤਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਇਸੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਉਹ ਮੀਡੀਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਸਭ ਲੋਕ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ/ਰੇਡੀਓ/ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਆਦਿ ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਪਾਦਕ/ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ/ਐਂਕਰ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਚੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਿੱਧਿਆਂ ਮੁਖਾਤਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੁਨੇਹੇ, ਫ਼ੋਨ, ਵੀਡੀਓ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। (ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਡੀਓ/ਵੀਡੀਓ ਕਾਲ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਰਗਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਗਲ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ 2004 ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। 2004 ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਂਚ ਹੋਇਆ ਫੇਸਬੁਕ 2006 ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। 2005 ਵਿੱਚ ਯੂਟਿਊਬ ਆਇਆ ਤੇ 2006 ਵਿੱਚ ਟਵਿਟਰ। 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਤਿ-ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਸੱਤਾ ਵੱਲੋਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਕਾਰਨ ਕਈ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਸੰਝਦ ਹੋ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਅਰਬ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਹਕੂਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਅੰਦਰ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਅਰਬ ਸਪਰਿੰਗ' ਜਾਂ 'ਅਰਬ ਦੀ ਬਸੰਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਬ ਦੀ ਇਹ ਬਸੰਤ 2010 ਦੇ ਅਖੀਰੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟੁਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਜਿੱਥੇ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹੰਮਦ ਬੁਆਜ਼ਿਜ਼ੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤੰਗ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਸਬੁਕ ਤੇ ਟਵਿਟਰ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਮੁਲਕ ਅੰਦਰ ਫੈਲ ਗਈ ਤੇ ਪੂਰੇ ਟੁਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਰੋਸ-ਵਿਖਾਬੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਰੋਸ-ਵਿਖਾਬੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਪੱਖੀ ਮੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਸੰਗਠਤ ਹੋਣ ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਜਨਵਰੀ 2011 ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜ਼ਾਈਨ ਅਲ ਅਬੀਦੀਨ ਬਿਨ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ।

ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਰੋਸ-ਦਿਖਾਵੇ ਟੁਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਮਿਸਰ, ਲੀਬੀਆ, ਸੀਰੀਆ ਤੇ ਯਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੈਲ ਗਏ। ਮਿਸਰ ਦੇ ਤਹਿਰੀਰ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ਲੋਕ ਵੱਡੀ ਤਦਾਦ ਵਿੱਚ 'ਵੀ ਆਰ ਖਾਲਿਦ ਸਈਦ' ਨਾਅ ਦੇ ਫੇਸਬੁਕ ਪੇਜ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਖਾਲਿਦ ਸਈਦ ਪੁਲਸ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੀਬੀਆ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਰਨਲ ਗੱਦਾਫੀ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ। ਸੀਰੀਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ। ਯਮਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਲੀ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸਾਲੇਹ ਵਿਰੁੱਧ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਹਕੂਮਤ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਕਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਫਲ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ 'ਬਸੰਤ' ਨੇ ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ "ਸੋਸ਼ਲ ਇਨਕਲਾਬ" ਦਾ ਨਾਅ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਟੁਨੀਸ਼ੀਆ ਵਾਂਗ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਮੌਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਬਿਜਲਈ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਐੱਨ ਡੀ ਟੀ ਵੀ ਵਰਗੇ ਬਚੇ ਆਖਰੀ ਮੋਰਚੇ ਵੀ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹਮਾਏ ਦੇ ਬਲ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 2024 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਮੌਦੀ ਹਕੂਮਤ ਤਵੱਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮੌਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਪਸੰਦ ਪੱਤਰਕਾਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ

ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਐਤਵਾਰਤਾ

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕਤਾ

ਬਦਲਵੇਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੰਤੂ ਹੁਣ ਇਸੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਫੇਸਬੁਕ ਵਿੱਚ ਗਲੋਬਲ ਪਬਲਿਕ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਹੀ ਸਾਰਾ ਵਿਨ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦੀ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ 'ਕੋਅਰਲੈਸ ਪੀਪਲ' (ਲਾਪਰਵਾਹ ਲੋਕ) ਫੇਸਬੁਕ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਤਾਕਤ, ਹਵਸ ਅਤੇ ਪਾਗਲਪਣ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਹਕੀਕਤ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਈਜਾਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਣਨ, ਉਸਲਨ ਤੇ ਫੈਲਣ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਸਹਮਾਏ ਦੀ ਮੁਨਾਫੇ ਦੀ ਅਸੀਮ ਹਵਸ ਹੀ ਸੀ। ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਜੰਮੀ ਸਾਧੂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਡਿਪਲੋਮੈਟ ਸੀ। 2009 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਯਤਨ ਕਰਕੇ 'ਫੇਸਬੁਕ' ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਫੇਸਬੁਕ ਜਿਹੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਹ 2017 ਤੱਕ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ 'ਫੇਸਬੁਕ' ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ ਪੁਲਾੜਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

'ਫੇਸਬੁਕ ਹਾਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਮਾਰਕ ਜੂਕਰਬਰਗ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ੈਰਿਲ ਸੈਂਡਰਬਰਗ ਅਤੇ ਜੋਇਲ ਕੈਪਲਰ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਸੀ ਕਿ "ਫੇਸਬੁਕ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਮਿਸ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ- ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਨ ਲਈ"। ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤਾ ਵੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿੱਤਰਤਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਤਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ-ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਵੇਂ

ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਲੱਖਾਂ ਫੋਟੋਆਂ ਇਹਨਾਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਲਤੂ ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਅ-ਚਾਅ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਸਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਏਥੇ ਪਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਵਰਤੋਂਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹਰੇਕ ਹਰਕਤ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਇਹ ਵਰਤੋਂਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਇਹ ਅਸੀਮ ਤਾਕਤ ਇਹਨਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਹਨਾਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੋਜ-ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ 2010 ਦੀਆਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਇੱਕ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 'ਮੈਂ ਵੋਟ ਪਾਈ' ਦਾ ਬਟਨ 'ਫੀਡ' ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। 'ਨੇਚਰ' ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਇੱਕ ਖੋਜ-ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ 6 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬਟਨ ਦੱਖਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਕਾਰਨ 3 ਲੱਖ 40 ਹਜ਼ਾਰ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੋਟ ਪਾਈ।

ਹਾਸਲ ਡੇਟਾ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਸੀਮ ਤਾਕਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਕੰਪਨੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤੋਂਕਾਰ 'ਵਸਤੂ' ਤਾਂ ਹਨ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਾਵਤ ਗਾਹਕ ਵੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਹਰੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸੰਭਾਵਤ ਗਾਹਕਾਂ ਦਾ ਡੇਟਾ ਖਰੀਦਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਟਾਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2017 ਵਿੱਚ ਫੇਸਬੁਕ ਦਾ ਇੱਕ ਗੁਪਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਲੀਕ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਤੱਥ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਫੇਸਬੁਕ ਤੇ ਇੰਸਟਾਗਰਾਮ (ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਇੱਕ ਹੀ ਹੈ)

ਹਨ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਅਜਨਬੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੱਝਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਟੀਨ ਏਜਰ ਰੋਸਲ ਮੇਲੀ ਦੀ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਇੰਸਟਾਗਰਾਮ ਅਕਾਊਂਟ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਪਹਿਲਾਂ 'ਡੀਲਿੰਗ ਵਰਥਲੈਸ' (ਨਕਾਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ) ਪੇਜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪੋਸਟ ਸੇਵ ਕੀਤੀ ਸੀ।

'ਵਰਥਲੈਸ' ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦਾ ਟਾਰਗਟ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਵਿਨ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਇਹਨਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਵਿਚਕੇ ਕੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਵਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੀਨ ਜਿਹੇ ਵੱਡੇ ਮੁਲਕ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਤੋਂਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਡੇਟਾ ਵੀ ਉਥੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤੀ ਜਾਂ ਭੜਕਾਊ ਪੋਸਟਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਵੈਸਲਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੀ ਤਥਾ ਕਥਿਤ 'ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸਟੈਂਡਰਡ' ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਸਹਮਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਯੁੱਗ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਹਮਾਏ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਜੋਕੇ ਡਿਜੀਟਲ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨ ਸਹਮਾਏ ਦਾ।

ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ 1914 ਦੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ 1916 ਦੀ ਅਮਰੀਕਨ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਹੀ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਅੰਨਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਅੰਦੋਲਨ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਮਾਰੋਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਈ ਟੀ ਸੈੱਲ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹਿੰਦਰ ਮੌਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਟਰੇਨਾਂ ਦੀ ਵੈੱਜ ਖੜੀ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਘੜਿਆ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸੇ ਲਈ ਫੇਸਬੁਕ ਉੱਤੇ "ਡਿਜੀਟਲ ਬਸਤੀਵਾਦ" ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਫੇਸਬੁਕ ਦੇ ਬੋਰਡ ਮੈਂਬਰ ਮਾਰਕ ਐਂਡਰੀਸਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟਵੀਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵੇਲੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1916 ਦੀ ਉਸ ਚੋਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੀ "ਫੇਸਬੁਕ ਚੋਣ" ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਕੇ ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣਿਆ। ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਇਸ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਫੇਸਬੁਕ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸਟਾਫ਼ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸੇਂਟ ਐਨਟੋਨੀਓ ਵਿੱਚ ਮਹੀਨਿਆਂਬੱਧੀ ਟਰੰਪ ਦੀ ਟੀਮ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਚੋਣ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਦਲਾਲ, ਨੈੱਟਵਰਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਉੱਤੇ ਭੂਨੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ, ਭੜਕਾਊ ਪੋਸਟਾਂ ਅਤੇ ਫੰਡ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਨੇਰੀ ਝੁਲਾਈ ਕਿ ਟਰੰਪ ਦੇ ਵਾਈਟ-ਹਾਊਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਲੋਮੋ' ਦਾ ਨਾਅ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 220 ਮਿਲੀਅਨ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਰੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਨਲਾਈਨ ਅਤੇ ਆਫਲਾਈਨ ਵਿਹਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਸ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਵੋਟ ਦੀ, ਕਰੈਡਿਟ ਕਾਰਡ ਅਤੇ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਕੌਣ ਕਿਹੜੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੌਣ

ਕਿਹੜੀ ਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਸਬੁਕ ਉੱਤੇ ਕੌਣ ਕੀ ਪੋਸਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟਾਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਸਬੁਕ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੁਲਜ਼ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਗਈ।

ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਰਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਟਾਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਨ: ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ, ਗੈਰ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਖਿਆਲੀਏ, ਜੋ ਬਰਨੀ ਸਾਂਡਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿਆਹਵਾਮ ਵੇਟਰ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਹਨੇਰੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ" ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਜੋ ਆਮ ਜਨਤਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿਲੇਰੀ ਕਲਿੰਟਨ ਬਾਰੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁੱਝਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿ ਫੇਸਬੁਕ ਤੇ ਟਰੰਪ ਦੀ ਇਹ ਚਾਲ ਵੀ ਸਫਲ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ।

ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟਰੰਪ ਮੁਹਿੰਮ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੇਸਬੁਕ ਇਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਇਹੀ ਨਹੀਂ। ਫੇਸਬੁਕ ਹੀ ਟਰੰਪ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਕੋਸ਼ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਫੇਸਬੁਕੀ ਐਲਗੋਰਿਦਮਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਰਤੋਂਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਾਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਟਰੰਪ ਕਰੋੜਾਂ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ। ਟਰੰਪ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਿਲੇਰੀ ਕਲਿੰਟਨ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਫੇਸਬੁਕ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਕੈਂਡਲ ਮਿਆਮਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਰੋਹਿੰਗਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਲਈ ਇਸ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਨੇ ਹੀ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਪਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। 2013 ਤੱਕ ਮੀਆਮਾਰ ਦੀ ਫੌਜੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਫੇਸਬੁਕ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਫੇਸਬੁਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦਰਅਸਲ ਮਿਆਮਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਸੀ। ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਨੈੱਟਵਰਕ ਮਿਆਮਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉੱਥੇ ਵਿਕਣ ਵਾਲੇ ਫੋਨਾਂ ਅੰਦਰ ਫੋਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਐਪ ਪ੍ਰੀ ਇੰਸਟਾਲ ਕਰਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਫੋਨ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਫੇਸਬੁਕ ਐਪ ਫੋਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਮਿਆਮਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਫੇਸਬੁਕ ਉੱਤੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ, ਫੇਸਬੁਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਐਲਗੋਰਿਦਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚੱਲਣ ਲਈ ਦਾਖਲਿਤ ਸੈੱਟ ਕੀਤੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹੀ ਫੇਸਬੁਕ ਜਿਹੀਆਂ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਈਟਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਤੀਜੀਆਂ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮਿਆਮਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ ਉੱਤੇ ਨਫ਼ਰਤੀ ਅਤੇ ਭੜਕਾਊ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਆ ਗਿਆ। 'ਐਲਗੋਰਿਦਮਾਂ' ਭਾਵ ਫੇਸਬੁਕ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਭੜਕਾਊ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤੀ ਪੋਸਟਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਪੋਸਟਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਧ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਫੇਸਬੁਕ ਇਹ ਪੋਸਟਾਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਰਿਹਾ। ਮਿਆਮਾਰ ਜਿਹਾ ਛੋਟਾ ਮੁਲਕ ਉਸ ਲਈ ਏਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਮਿਆਮਾਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਫੌਜੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਹੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਭੜਕਾਊ ਪੋਸਟਾਂ ਮਿਆਮਾਰ ਦੇ ਰੋਹਿੰਗਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੋਣ, ਵਧੇਰੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਬਣ ਜਾਣ ਜਾਂ ਰੋਹਿੰਗਿਆ ਬੰਦਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਆਮਾਰ ਦੀਆਂ ਬੋਧੀ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਨ ਜਿਹੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ, ਗ਼ੁਮਰਾਹੁੰਨ ਅਤੇ ਭੜਕਾਊ ਪੋਸਟਾਂ ਸਨ। ਫੇਸਬੁਕ ਮਿਆਮਾਰ ਦੇ ਰੋਹਿੰਗਿਆ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭੜਕਾਊ ਪੋਸਟਾਂ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਧੀ ਹੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਰਤੋਂਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਵਾਈ। ਸੀਆਮਾਰ ਦੇ ਹੋਕਰਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੁੱਝਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਅਤੇ ਗੁਰਾਵਣ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਅਕਾਊਂਟ ਹੇਕ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭੜਕਾਊ ਸਮੱਗਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਮਾਤਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਸਬੁਕ ਦੀ ਸਕਿਊਰਿਟੀ ਟੀਮ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਾਦਰੀਕਸ਼ੁਦਾ ਅਕਾਊਂਟਾਂ ਨੂੰ ਹੇਕ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਝੂਠੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫੈਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੋਧੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਡਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੰਭ ਇਸ ਲਈ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਫੌਜੀ ਹਕੂਮਤ ਬੱਲੇ

ਜੰਗ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ, ਆਉਂ ਸੁੱਖ ਮੰਗੀਏ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਨਾ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ

ਜੰਗ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਅਕਲਮੰਦਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਗਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੰਗ ਕਿਸੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੁੱਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਛਿੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਪਜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਲੜ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ, ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਧਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ ਚੁੱਕਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਹਾਨੇ ਥੱਕੇ ਮਿਲੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਪੁੜੀ ਵੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਵੀ ਜੰਗ ਦੀ ਨੋਬਤ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਵੀ ਜੰਗ ਮੁੱਕਦੇ ਸਾਰ ਰਾਜ-ਪਲਟੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਸਿਖਦਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਸਬਕ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਜਿਸ ਅਕਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਹ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੰਗਾਂ ਦੀ ਨੋਬਤ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਅੱਜ ਇਹ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਾਲੇ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਝ ਹਾਲਾਤ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ।

ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਾਫ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਲਾਏ ਸੋਮ-ਸਪਾਟਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹਿਲਗਾਮ ਵਿੱਚ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਉੱਤੇ ਹੋਇਆ ਹਮਲਾ ਇਸ ਭੜਕਾਧ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮੋਦੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ ਕਿ ਆਹ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਲੋਕ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਦੇਸ਼ੀ ਲੱਡ ਲੈਣੇ ਸੋਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਾਰਾ ਕਰਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰਦਾਤ ਪਿੱਛੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਖੁਫੀਆ ਏਜੰਸੀ ਦੀ

ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਸਮਝੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਿਆ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਕਾਤਲ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜੇਹਾਦੀ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਰਜ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ ਅਕਲ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਐਮਨ ਜੰਗ ਛੇਡਣ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਹੋੜ ਲੱਗੀ ਕਿ ਕੋਈ ਸਮਝਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋਵੇ ਵੀ ਤਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹਾਲਾਤ ਦੋਵਾਂ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸਿੱਧਾ ਭੇੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ ਬਣ ਗਈ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਤਮਾਸ਼ਾਈ ਬਣਨ ਦੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੱਚਾਇਤ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਹੜੀ ਯੂ ਐੱਨ ਓ ਨੇ ਯੂਕਰੇਨ ਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਦਖਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵਿਚਾਲੇ ਜੰਗ ਲੱਗਦੀ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੀ, ਬਸ ਸਮਝਾਉਣੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਜੰਗੀ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਮਾਨਣ ਚੱਲ ਪਏ।

ਭਾਰਤ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵੀ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜੰਗ ਦਾ ਬੋਝ ਇੱਕ ਜੋਂ ਚਾਲੀ ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਝੱਲਣਾ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਛੋਟਾ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਬੋਝ ਝੱਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਮਸਾਂ ਛੇਵਾਂ ਕੁ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਖਰਚ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੀਸਰੀ-ਚੌਥੀ ਪਾਲ ਦੇ ਲੀਡਰ ਹੀ, ਮੁਖੀ ਲੀਡਰ ਵੀ ਇਹੋ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਜੇ ਭਾਰਤ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਰੋਕੇਗਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਵਗੇਗਾ। ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਕਰਦੇ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੇ, ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਪਰਤੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਰਾਹ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ।। ਏਦਾਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੂੰ ਖੁਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਇਹੋ

ਜਿਹੀ ਭੁੱਲ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਤੇ ਖੁਆਰੀ ਭੁਗਤਣ ਦਾ ਚੇਤਾ ਸੀ। ਕਾਰਗਿਲ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਜੰਗ ਛੇਡਣ ਦਾ ਵੈਸਲਾ ਉਸ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਦੋਂ ਵਾਲੇ ਫੌਜ ਮੁਖੀ ਜਨਰਲ ਪਰਵੇਜ਼ ਮੁਸ਼ੱਰਫ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜਤਿੰਦਰ ਪਨੂੰ

ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਭੁਗਤਣੀ ਪਈ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕੋਲ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਜੰਗਬੰਦੀ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਤਰਲਾ ਮਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦਖਲ ਨਾਲ ਜੰਗ ਤਾਂ ਭੁਕ ਗਈ, ਪਰ ਇਸ ਜੰਗਬੰਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬੋਝ ਕਾਰਨ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਝੁਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤ ਪਲਟਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਇਹੋ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਜੁੰਗੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੋਰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਕੇ ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤ ਪਲਟਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੋਰ ਦਸ-ਵੀਹ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਪਾਲਦੀ ਪਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਫਨਾ ਬੜਾ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚੇ ਗਏ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਵੀ ਹੈ।

ਉੱਚ ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਜੰਗ ਲਈ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਉਸ ਖੇਡ ਤੋਂ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਆਖਰ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਜਿੱਲ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਦੇਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਬਣਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਜੰਗ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਹੇ ਜਿਹੀਆਂ ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬੇਗਾਨੇ ਹੱਥੀ ਚੜ੍ਹੇ ਦੇ ਮੁੱਕੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਏਥੋਂ ਅਗਵਾ ਕਰ ਕੇ ਓਧਰ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਨਰਮਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਝਣ ਦਾ

ਜਦ ਬੁੱਚੜ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਚੇਤੇ ਆਇਆ

ਉਝ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਲਦੇ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਹਦ ਸਵੇਰਾ ਅੱਲਾਹ-ਅੱਲੱਗ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਬੁੱਧਵਾਰ ਦੀ ਤੜਕੇ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਹੋਰਾਨੀ ਭਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੋਰਾਨੀ ਭਰੀ ਸਵੇਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਆਮ ਮਿਲਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, 22 ਅਪ੍ਰੈਲ 2025 ਨੂੰ ਪਹਿਲਗਾਮ ’ਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਅੱਤਵਾਦੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼-ਸਾਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ’ਚ ਸਿਰਫ ਹਫਤਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹੀ ਦੁਲਹਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ (ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ) ਨੂੰ ਗੱਲੀ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਵੀ ਮੌਤ ਲਈ ਗੱਲੀ ਦੀ ਮੰਗ ਅੱਤਵਾਦੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ’ਤੇ ਪਾਗਲ ਅੱਤਵਾਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ

ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੋਦੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕੇਂ।” ਇਸ ਘਿਨੌਣੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਸ਼ਿਧੂਰ ਅਜੇ ਉਦੋਂ ਦਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਿਰ ’ਚ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਤੇ ਇਸੇ ਵੱਖ ਮੁਖੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਸ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਸ ਦਿਨ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਸ ਫੋਰਸ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਅਜਿਹੀ ਸਭ ਤੁਹਾਡੀ ਚੋਣ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਉਸ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ‘ਸਿਧੂਰ’ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹੇ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਸਤੀਕਤਾ ’ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਅਜਿਹਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅੱਤਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੰਨੋ-ਕੰਨੀ ਭਿਣਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਈ ਸ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ’ਚ ਸੰਬੋਧਤ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਭਿਣਕ ਪੁਆਈ। ਅਜਿਹੇ ਐਕਸ਼ਨ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋ ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬਬਾਦ ਕਰਾਂਗੇ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣ ’ਤੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਕੁ ਮਿਟ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਰਜਨਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਆਪਣਾ ਕੋਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਅਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਏ। ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਜਲੇ ਸੈਨਾ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਾਣ ’ਤੇ, ਬਲ ਸੈਨਾ ਨੇ ਲੰਮੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ’ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਫੌਜ ਨੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਅੱਜਾਮ ਦਿੱਤਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ‘ਸਿਧੂਰ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ’ ’ਚ ਜੋ ਜਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਅੱਤਵਾਦੀ ਕੈਂਪਾਂ ’ਚ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਅੱਤਵਾਦੀ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਚੀਫ ਚਿਹਾੜਿਆਂ, ਤਬੂਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ੇਸਤਾਨਾਂ ’ਚ ਅੱਤਵਾਦੀ ਪਰਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਬਾਕੀ ਭੀੜ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਭੰਡਿਆਂ ’ਚ ਲਪੇਟੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ, ਪੁਲਸ ਫੌਜ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਰਸਾਉਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਪੁਲਸ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਘਿਉ-ਘਿਚੜੀ ਹਨ, ਕਈ ਤਬੂਤਾਂ ’ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪੇ ਹੱਥ ਸਾਜ਼ੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਛੁੱਟ ਕੀਤੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਉਸ ਐਕਸ਼ਨ ਨੇ ਸਭ ਤਾਂ ਵੱਧ ਜਨਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸਿਖਰਲਾ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹੌਦਾ-ਪਿਟਦਾ,

ਸੁਲਘਦੇ ਸਵਾਲ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਗਲੀ

ਸ਼ਾਇਦ 1999 ਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉ ਕਿ1999 ’ਚ ਸੈਂਟਰ ’ਚ ਕਿਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ। ‘ਸਿਧੂਰ’ ਨਾਮ ਹੇਠ ਜੋ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਫੌਜ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਸ ਗੱਲ ’ਚ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਹ ਸਭ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇੱਕ ਰਾਏ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ, ਸਭ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ’ਤੇ ਆਣ ਖਲੋਈਆਂ, ਲੜੀਂਦੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਸੰਬੋਧਤ ਅਫ਼ਸਰ, ਸੰਬੋਧਤ ਰਾਜਦੂਤਾਂ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ਤਾਾਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰੋਸੇ ’ਚ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾੜ੍ਹੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ (ਨਕਦ) ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਵਧ ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ’ਚ ਵੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ’ਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ‘ਸਿਧੂਰ’ ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸਿਰਫ ਨਹਿਲੇ ’ਤੇ ਦਹਿਲਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਜਦ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਗੱਲਾ, ਬੇਗੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਯੱਕਾ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਅਗਰ ਲੰਮੇ ਰਾਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਹੀ ਹਨ, ਫ਼ਕਰ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਉਹ ਭਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰੀਕ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਉਝ ਸਾਡਾ ਡੀ ਐੱਨ ਏ ਲੱਗਭੱਗ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਮੂਹ-ਮੂਧਾਂਦਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਲੱਗ ਹਨ। ਹੋਰ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਉਝ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ, ਇਲਾਕੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ, ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਇਕ ਹੀ ਸਨ।

ਅਖੀਰ ’ਚ ਅਸੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਉਠੋ, ਇਕੱਠੇ ਭੈਣੇ, ਭਾਰਤ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਆਪਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ’ਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਫੌਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲਈ। ਕਿੰਨੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 78 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਅਵਾਜ਼ ਫੌਜ ਦੇ ਬੂਟਾਂ ਬੱਲੇ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਖਵਾਜਾ ਆਸਿਫ਼ ਨੇ ਧੀਰਜ ਬੇਨੁਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਗਰ ਭਾਰਤ ਤਨਆ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਨਆ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਪਰ 8 ਤਰੀਕ ਦੀ ਰਾਤ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫਾਇਰਿੰਗ ਨੇ ਉਸ ਬਿਆਨ ’ਤੇ ਮਿਟੀ ਫੇਰਦਿਆਂ ਅੱਗ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦੀ ਜੋ ਗਲਤੀ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਈ ਹੈ, ਨਾ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਜੂਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਵੱਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਗੇ।

ਸੰਪਰਕ : 98721-65741

ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਿਆ-ਮਾਸਟਰ ਭਗਤ ਰਾਮ

ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਿਗਰਟ-ਬੀੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੀਂਦਾ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਉੱਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਝਿਜਕਦਾ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਬੈਠਕ ਦੇ ਰਸ਼ਨਦਾਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਟੁੱਟਾ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਬਾਗੀ ਜੀਅ ਉਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਅੱਖ ਨੂੰ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬੀੜੀ-ਸਿਗਰਟ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਮਹਿਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੜ੍ਹਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਭਗਤ ਰਾਮ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬੀੜੀ-ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਧੀਆ ਮਹੱਲ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਬੀਬੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਾਹ ਦੇ ਜੱਗ ਭਰ-ਭਰ ਹੇਠਾਂ ਭੇਜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਮਾਸਟਰ ਭਗਤ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰਗਰਮੀ ਕੀਤੀ। ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ 1984 ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋਈਆਂ। ਰਾਜੀਵ-ਲੋਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕ ਸਭਾ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਸਤੰਬਰ 1985 ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਹੋਈਆਂ। ਮਾਸਟਰ ਭਗਤ ਰਾਮ ਫਿਲੌਰ ਤੋਂ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੀਟ ਬਹੁਤ ਟਾਢੀ ਸੀ। ਫਿਲੌਰ ਤੋਂ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਤੱਕ। ਇਹ ਹਲਕਾ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸੱਤ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਕਾਮਰੇਡ ਚਰੰਜੀ ਲਾਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਾਈਕਲ ’ਤੇ ਝੰਡਾ ਮਾਰਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡ ਚੂਹੜਵਾਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਰਜਨਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ

ਪਿੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਦਮਪੁਰ ਚੋਣ ਦਫਤਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਪੰਡੋਰੀ ਨਿੱਝਰਾਂ ਵਾਲਾ ਮਾਸਟਰ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉੱਥੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਭੰਗਪੁਰ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭੰਗਪੁਰ ਲਈ ਬੈਦਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਚਰਚਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸਮੱਸਿਆ ਰੱਖ ਦੇਂਦੇ। ਚਾਚੇ ਚਰੰਜੀ ਨੇ ਵੀ ਫੈਕਟਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੱਸੀ। ਆਖੀਰ ਭੰਗਪੁਰ ਡਿਊਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਭੰਗਪੁਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਦਿਨ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੰਗਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮਰੇਡ ਤਰਸੇਮ ਦੇ ਆਰੇ ਉੱਤੇ ਸੀ, ਜਦਕਿ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਭੰਗਪੁਰ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬਣੇ ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਦੇ ਚੋਣ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸੀ.ਪੀ.ਆਈ. ਦਾ ਏਥੇ ਵੱਡਾ ਜੁਗਤਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਮਪੁਰ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਤੋਂ ਕਾਮਰੇਡ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਚੋਣ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭੰਗਪੁਰ ਆਦਮਪੁਰ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਹਲਕੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਮਾਸਟਰ ਸਰਬਜੀਤ ਪੰਡੋਰੀ ਨਿੱਝਰਾਂ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਕੂਲ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਾਉਣ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਤੀਜੇ-ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਆਇਆ। ਦਰਅਸਲ ਜਿੱਥੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਘੰਟ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਤ ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਾਂਹੁਦਾ ਫਿਰਦਾ। ਦਸਾਂ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮਾਸਟਰ ਭਗਤ ਰਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਗੂ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ? ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਇਲਾਕੇ

ਵੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗਵਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਟਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਅਕਲ ਦੀ ਪੂੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੋਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੇ ਖੁਦ ਮਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਣ ਚਾੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਚੁਣਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਾਰਗਿਲ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਫਸਾਇਆ ਗਿਆ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅੱਤਵਾਦੀ ਸੱਚ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਤੋਂ ਉਹ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਬੇਗਾਨੇ ਪੁੱਤਰ ਮਰਵਾਉਣ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੁਲਵਾਮਾ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿੱਚ ਜੰਮਿਆ-ਪਲਿਆ ਬੁਰਹਾਨ ਵਾਨੀ ਸਾਉ ਜਿਹੇ ਬਾਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਪਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸ਼ਹਿ ਉੱਤੇ ਚੱਲਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹਨ ਪਿੱਛੋਂ ਅੱਤਵਾਦੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਖਰ ਖੁਦ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਦਿਨ ਬੁਰਹਾਨ ਵਾਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸੱਦੇ ਉੱਤੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੰਮਿਆ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਰਾਹੇ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ, ਪਰ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਏਵਾਂ ਵਡਿਆ ਕੇ ਹੋਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹੇ ਪੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਆ ਸੀ। ਅੱਗ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦੇ ਕੌੜੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਸੜਵਾ ਚੁੱਕਾ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣੀਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਚੁੱਕਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਉਹ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇਵਾਂ ਬਾਰਹ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਜਲੋਅ ਮਾਨਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਏਦਾਂ ਦੀ ਉਕਸਾਉ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ

ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਚੜ੍ਹਨ ਪਿੱਛੋਂ ਫੌਜ ਦੇ ਦਾਅ-ਪੋਚਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਫੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਚਸਕਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਵੱਡਾ ਜਰਨੈਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਹਸਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਇਹ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਸ਼ਲ ਅਯੂਥ ਖਾਨ ਨੇ ਐਨੇ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਯਾਹੀਆ ਖਾਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਚੜ੍ਹਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਜਨਰਲ ਜ਼ਿਆ ਉੱਲ ਹੱਕ ਐਨੇ ਸਾਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਰਾਜ ਮਾਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਨਿਆਂ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਨਰਲ ਪਰਵੇਜ਼ ਮੁਸ਼ੱਰਫ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦਾ ਸੁੱਖ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਫਸਰ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ। ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਮੁਹਰੇਲੇ ਅੱਜ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤਾਂ ਇਹ ਕਮਾਂਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲੂਟ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹੋ ਆਗੂ ਜਦੋਂ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ-ਦੋ ਘੰਟੇ ਬਾਰਹ ਬਿਠਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸੁਫਨ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੇ ਮਿਰਗ ਵਰਗੇ ਜਾਣੇ, ਝਪੱਟਾ ਮਾਰਨ ਲਈ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਈਏ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਤੱਕ ਜੰਗ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤ ਸਾਫ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਹੁੱਦਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸਭ ਨੂੰ ਆ ਹੈ ਕਿ ਚਿੰਗੜੀ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਮਰਜ਼ੀ ਸਿਆਣਾ ਹੋਵੇ, ਚਿੰਗੜੀ ਭਾਬੜ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਸੰਭਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਕੁਝ ਏਵਾਂ ਦੇ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸੁੱਖ ਮੰਗੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਕਹਿਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤੇ ਸਨ ਕਿ ਜੰਗ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਹੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਉਂ ਸੁੱਖ ਮੰਗੀਏ ਕਿ ਵਿਗਾੜ ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਵਧਦਾ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ।

ਅੱਗ ਪਾਣੀਆਂ ’ਚ ਹਾਣੀਆਂ ਮੈਂ ਲਾਈ ਰਾਤ ਨੂੰ

ਅਚਾਨਕ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਵਰਤਣ ਵਾਲ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼ ਕੁਦਰਤ ਲਾਇ ਮੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆਂ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ। ਅੱਗ ਸਾਹਿਤਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਅੱਗ ਚੁਥੇਰੇ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਕਰ ਛੱਡਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਭੇੜੀ ਵਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੱਗਦੀ ਗਈ ਅੱਗ ਜਿਉਂਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਖ਼ ਦੀ ਢੇਰੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸੁਸ਼ਮ-ਸੁਆਦ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸ

ਸਿਰਲੇਖ

(ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚੋਟਵੇਂ ਨਿਬੰਧ)
ਸੰਜੋਗੀ-ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ
ਪੰਨੇ-250, ਮੁੱਲ-330 ਰੁਪਏ
ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ, ਇੰਡੀਆ

ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜਦੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਇਜ਼ਾਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਉਹਦੇ ਸੋਚਨ ਸਵਾਦ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣਨ ਲੱਗੀ। ਰੋਮਾਂਟਿਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਾਵਿ ਬੋਲ ਸਿਰਜਣੇ ਅਰੰਭ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹੁਸਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਵਿਸਮਾਦ ਭਾਲਦਾ ਕਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਏਨੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਲੱਗਣ ਲੱਗਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਤਦ ਉਹਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਕਾਫ਼ ਕੱਢੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਰੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਗ੍ਰੰਥ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੰਜਮੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਉਲਟ ਵਧੇਰੇ ਸਪੇਸ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ, ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕਲਮ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਜੇ ਵਾਰਤਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਓਤਪਤੀ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਵਰਤਕ’ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ/ਵਰਤ/ਧਾਤੂ ਪਈ ਹੈ। ਵਰਤ ਜਾਂ ਵਰਤਕ ਤੋਂ ਬਣੇ ਵਾਰਤਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਗੱਦ, ਨਸਰ, ਪਰੋਸ਼। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖ ਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਰੇਖਾ, ਲੀਕ, ਲਿਪਿ, ਲਿਖਤ, ਤਹਿਰੀਰ, ਮਜਮੂਨ, ਭਾਗ, ਨਸੀਬ, ਹਿਸਾਬ, ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਾਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੱਧਕਾਲੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ, ਪਰਚੀਆਂ, ਗੋਸ਼ਟਾਂ, ਟੀਕੇ, ਮਸਲੇ, ਰਹਿਤਨਾਮੇ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਪਰਮਾਰਥ, ਜੀਵਨੀਆਂ, ਇਤਿਹਾਸ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਛਾਪਖਾਨੇ ਤੋਂ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਮਿਲਿਆ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਉਤਰਾਵਾਂ, ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਦੋ ਸ਼ੇਸਾਰ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਦੁਨੀਆਂ ‘ਤੇ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦਾ ਉਦਯ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਨਰ-ਸੰਘਾਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਦੀ, ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਏ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਇਸ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਕੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਨਾ, ਹਰਾ ਇਨਕਲਾਬ, ਅੱਤਵਾਦ ਦਾ ਜਨਮ, ਸਾਕਾ ਨਿਰਾ ਤਾਰਾ, ਇਦਰਾ ਦਾ ਕਤਲ ਤੇ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਬਲ-ਪੁਬਲ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਸਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕੱਠੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਲੇਖ ਅਬਵਾ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਤਵੱਜੋਂ ਦਿੱਤੀ। ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ

ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਫਲਸਤੀਨ ਸੰਘਰਸ਼

(ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਝਾਤ)

ਡਾ. ਅਜ਼ੀਜ਼ੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਆਜ਼ਮੀ
ਅਨੁ.-ਹਰਜੋਤ, ਸੰਪਾਦਕ-ਕਿੰਦ ਨਾਹਲ
ਮੁੱਲ-250 ਰੁਪਏ, ਪੰਨੇ-136
ਵਾਈਟ ਕਰੋਆ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, ਮਾਨਸਾ

ਇਜ਼ਰਾਇਲ ਫਲਸਤੀਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਝਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਪੁਸਤਕ ਡਾਕਟਰ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਆਜ਼ਮੀ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਯਕੀਨਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਜ਼ਰਾਇਲ ਫਲਸਤੀਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਝਾਤੀ ਪਾਉਂਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਲਿਖਾਇਕ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੰਦ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਵੇਦ ਇਬਕਾਲ ਮੁਖੀ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਰੂਪੀ ਲੇਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁੱਲਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਇਜ਼ਰਾਈਲ-ਫਲਸਤੀਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਪੂਰੇ ਵਿਵਾਦ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਹਨ।

31 ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਫਲਸਤੀਨ ਨੂੰ ਓਟਮਨ ਤੁਰਕਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ 1400 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਇਸਲਾਮੀ ਬਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫਲਸਤੀਨ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਲਗਭਗ 6 ਵੀਸਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫਲਸਤੀਨੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਜ਼ਰਾਈਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਫਲਸਤੀਨੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੇਗੇ ਤਾਂ ਦੇਖ ਸਕੇਗੇ ਕਿ ਫਲਸਤੀਨੀ ਅਰਬ ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ

ਚਿਤਵਣੀ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸ਼ਤਾਕ
ਪੰਨੇ-112, ਮੁੱਲ-250 ਰੁਪਏ (ਪੇਪਰਬੈਕ)
ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ 1970 ਵਿਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਸਟੇਜੀ ਸ਼ਾਇਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਟੇਜੀ ਸ਼ਾਇਰੀ

ਬੁਲੰਦੀਆਂ ‘ਤੇ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਕਵੀ ਸੰਜਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ, ਵੇਖਣ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਹਾਸਰਸੀ ਕਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਸਾ-ਹਸਾ ਕੇ ਦੁਹਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੂਸਰੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਿਵੇਂ ‘ਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਦ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ 50 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪੇੜਾਂ ਸਾਫ ਦਿਸਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੱਡੀ ਖਾਸੀ ਅੱਖਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਐਸ਼ ਹਨ, ‘ਮੈਂ ਉਸਤਾਦੀ/ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਕਵਿਤਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨ ਦੀ ਉਹ ਤੜਪ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਮਨ ਦੇ ਸਾਂਚੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਢਲਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੌਰ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ / ਛੰਦ ਰਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਇਸੇ ਸੋਚ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।’

ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ) ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਨੇ ਅਖੰਦ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਮਹਿਕ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਐਸੇ ਵੇਖੋ—ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ

ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਬਿਕ ਉਪਹਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਕਾਵਿ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਵਾਲਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਬੜੀ ਸੰਜਮੀ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀਮੁਖ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨੇ ‘ਸਿਰਲੇਖ’ ਨਾਂਅ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਲਈ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਸੂਝਬੂਝ ਨਾਲ ਹਰ ਵਾਰਤਕ-ਕਾਰ ਦੀ ਵਧੀਆ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਬ ਸਿੰਘ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਸ.ਸ. ਅਮੋਲ, ਮਹਿਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਵਰ ਚਿੰਤਕਾਰ, ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ, ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਗਰੀ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਸ.ਸ. ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ, ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਹਰਿਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਬੂਬ ਤੇ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਸਮੇਤ ਕੁਲ 36 ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸੁਚੇਤ/ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤਾਂ ਵਾਰਤਕ-ਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਆਲੋਚਕਾਂ ਵਜੋਂ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਚਿੰਤਕਾਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਦਿਤਪਤੀ ਪੱਖੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ, ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਪੱਖੋਂ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਚੋਣ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਨੇ ਨਵੇਂ ਵਾਰਤਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਨੀਂਹ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਸਮਕਾਲ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਪੁਨਰ ਜਾਗਰਤੀ ਦਾ ਕਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਲੇਖ ‘ਕੀਰਤਨ’ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੁੱਟੇ ਤੇ ਕੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਫਲਸਤੀਨ ਦੇ ਲੋਕ

ਯਹੂਦੀ ਕਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ। ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਡਰੋਮ ਅਤੇ ਟੈਂਕੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੀਆਂ, ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਬੋਲ਼ੇ ਦਿਨ ਹੀ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਯਹੂਦੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਲਸਤੀਨੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਧ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਯਹੂਦੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ। ਸੋ, ਫਲਸਤੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਲੰਮੀ ਦੂਰੀ ਤੈਅ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੰਮ ‘ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਫਲਸਤੀਨੀਆਂ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੌਕੀਆਂ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ-ਕਈ ਘੰਟੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਲਸਤੀਨੀ ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਫਲਸਤੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਰਗਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਗਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਵੇਸ਼ਟ ਬੰਦ ਦੇ ਫਲਸਤੀਨੀ ਅਰਬਾਂ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਰਥਾਤ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇਣ ਦੇ। ਫਲਸਤੀਨੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਹਿੰਸਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਫਲਸਤੀਨੀ ਅਥਾਰਿਟੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਏਨੀ ਕਰੂਰਤਾ ਨਾਲ ਨਜ਼ਿਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਾਲ ਬੀਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ

ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਣਾ ਸ਼ਾਇਰ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਨੂੰ ਭਾਵਾ ਅੱਖਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਲਹੂ ਤੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਰ ਪਰਿਆ ਏ। ਸੋਨ ਸੋਤਾਲੀ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਵੰਡ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟੁੰਡਿਆ। ਮਾਨਵਤਾ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਗਈ। ਇਸ ਵੰਡ ਦਾ ਕਰੂਰ ਅਸਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ, ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਦੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਾਂ ਹਨ। ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਦਾਦ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਹਥਲੀ ਕਾਵਿ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਤਜ਼ਮੀਨ ਸਿਰਲੇਖ ਤਹਿਤ 8 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਦੁਸ਼ਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਬਾਰੇ ਕਾਵਿਕ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਏ ਦੀਆਂ 17 ਗਜ਼ਲਾਂ ਹਨ। ਗਜ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਆਰੀ ਸ਼ਿਅਰ ਹਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਨੌਕਾ, ਪੰਡਤ, ਮੁੱਲਾਂ, ਹੁਸਨ, ਇਸ਼ਕ, ਮੁਸਾ, ਗੈਰਤ, ਗਰਦਿਸ਼, ਤਕਬਰ ਆਦਿ ਬਿਬ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਗਜ਼ਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਫਾਰਸੀ, ਉਰਦੂ ਵਿਚੋਂ ਆਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਗਜ਼ਲ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ‘ਤੇ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਕਾਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਗਜ਼ਲ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵਸੀਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਸੰਗ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿਰਲੇਖ ਤਹਿਤ 5 ਸ਼ਿਹਰਤੀਨ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਕਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ ਆਦਿ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ‘ਤੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਕਲਮ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਸ਼ਿਅਰ ਹੈ—ਏਦਾਂ ਖੂਨ ਸ਼ੰਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ/ ਵੀਰ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ/ ਖੂਨ ਦੇ ਪਿਆਸੇ ਵੀਰ ਵੀਰਾਂ ਲਈ / ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲੀਇਆ। ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ‘ਮੁਸ਼ਤਾਕ’ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜਨਰ ਵਾਲੀ ਹੈ। (ਪੰਨਾ-103) ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਹੀਰ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੀਰ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਮਕਾਨ ‘ਤੇ ਪਹਿੰਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਾਗ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਇਹ

ਹਰਚਾ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪਰਮਜੀਤ ਢੀਂਗਰਾ

ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹਦੇ ਮਹੱਤਵ, ਪਰੰਪਰਾ, ਰਾਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮੱਤ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਗਿਆਨਮਈ ਲੇਖ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਵੰਗਰੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ – ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਯਾਦਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਲੰਘਣ ਕਰ ਗਏ ਹਾਂ, ਚੰਚਲ ਧਾਰਨਾ ਨੇ ਅਸਾਡੇ ਮਨ ਅਜਿਹੇ ਚੰਚਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਾਵ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਅਤੇ ਨਿਵਣ– ਨਿਹਾਲੂ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਮੁੜ ਜਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਾਮ ਅਭਯਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵਿੱਤ ‘ਹਰਿ ਲਿਵ ਮੰਡਲ’ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇ।

ਵਾਰਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂਅ ਬੜਾ ਉੱਘਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉੱਚ-ਦਮਾਲ਼ੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ। ਨਿੱਕੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਹਿਤ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਉੱਘੇ ਸੰਪਾਦਕ ਤੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਬੜੀ ਸੰਜਮੀ ਤੇ ਨਪੋ-ਤੁਲੇ ਖਾਸੇ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ‘ਹੱਕ ਤੇ ਫ਼ਰਜ਼’ ਬੜਾ ਵਿਚਾਰ ਉਤੋਂਜਕ ਹੈ–‘ਹੱਕ’, ‘ਹੱਕ’ ਕੂਕਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹੈ, ਅਰ ‘ਹੱਕ’ ਦੀ ਧੂਨ ਤੇ ‘ਹੱਕ’ ਦੇ ਨਾਂਅ ਹੇਠਾਂ ਧਾਪ, ਖੱਕੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਤਦ ਉਸ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਭਾਈਚਾਰੇ) ਵਿਚ ਜ਼ੁਲਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੱਕ ਪਛਾਣਨ ਵਾਲੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਾਇਮ

ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਤੋਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਨਹੱਕਾ ਧੱਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭੈਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ ‘ਫ਼ਰਜ਼’ ਪਛਾਣਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਆਲੋਚਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਖਣ/ਪਰਖਣ ਤੇ ਵਾਚਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੀ। ਕਾਵਿਕਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹੈ–

ਮੈਂ ਜਦ ਉਸ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ, ਨੂਰ ਦੇ ਸ਼ੋਹਲੇ ਵੱਲ ਤੌਂਕਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕਪਾਟ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਝੱਟ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਪਰੀਆਂ ਤੇ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਰੱਬੀ ਰਾਗ, ਛਣਕਾਰ ਤੇ ਨੂਰ ਦੀ ਝਾਕੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਰਹੀ। ਜਿੱਧਰ ਤੱਕਾਂ, ਭਲ, ਪਹਾੜ, ਮੈਦਾਨ, ਤਾਰੇ, ਅਕਾਸ਼ ਸਭ ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਜਾਪਣ। ਹੱਸਣ ਤੇ ਪਯਾਰ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੇਣ। ਡਲ ਸਾਥ ਦਿਲੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਵੇ। ਚਸ਼ਮੇ ਤੇ ਨਾਲੇ, ਆਪਣੀ

ਸੁਰੀਲੀ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਉਸ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਨ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਲਬੇਲਾ ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਅਗੰਮੀ ਹਮਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਅਚੇਤਨ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਵਾਰਤਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਂਗ ਲੰਮੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀ ਵਾਂਗ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਸਿਰਜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਪਿਆਰ’ ਉਹਦਾ ਬੜਾ ਚਰਚਿੱਤ ਲੇਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ–

ਪਿਆਰ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ‘ਨਿਹੂ ਨਾ ਲੱਗਦੇ ਜੰਗੀ।’ ਇਹ ਇਕ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਖਿੱਚ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਇਉਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਭਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹੀ ਗੁੱਡੀ ਦੀ ਡੋਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਇਲਾਹੀ ਤੁਣਕੇ ਖਾ-ਖਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ ਦਰਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਵਾਰਤਕ-ਕਾਰ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਗਲਪੀ ਰਸ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ‘ਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ‘ਲੋਕ ਭਰਮ’ ਨਾਂਅ ਦਾ ਉਹਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ–

ਜਦ ਦੇ ਬਿੱਲੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਘੁਰ-ਘੁਰ ਕੇ ਵੱਹਦੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਹੱਥਪਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਮਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਰੂਬਰੂ ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਵਾਕਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਵੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ

ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਨੌਰੇ ਨਿੱਛ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਪਰ ਬਿੱਲੀ ਦੀ ਨਿੱਛ ਆਦਮੀ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ‘ਬਿੱਲੀ ਨਿੱਛ ਗਈ’ ਦਾ ਉਹੀ ਅਸਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਿੱਛਣ ਦਾ।ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਪੇੜਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਫੁੱਲੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਾਲੀ ਨਿਬੰਧਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਵਲਗਣਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ। ਉਹਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਧਰਮ ਉਹਦਾ ਆਚਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਉਹਦਾ ਲੇਖ ‘ਕੁਦਰਤੀ ਮਜ਼੍ਹਬ’ ਉਹਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ–

ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਗੋਰਖ ਧੰਦਾ ਏਡਾ ਪੇਚਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੋਗਾਂ ਨੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਚਕਨਾਚੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਧੂ, ਪੀਰ, ਫਕੀਰ, ਪਾਠ, ਯੋਗ, ਜਗਰਾਤਾਂ, ਫੁੱਲ, ਪਤਾਸ਼ੇ, ਪੁਸ਼ਾਦ, ਪੁਕਰਮਾ, ਸੁੱਖਣਾ, ਭੋਰੇ, ਜਪ, ਤਪ, ਇਸ਼ਨਾਨ-ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰਸ-ਯੋਗ ਜਿਹੀ ਹਸਤੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ-ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ, ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ, ਪ੍ਰਾਧੀਨ ਜਿਹੀ ਬੋਲੀ, ਸਰਾਪਾਂ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ ਆਸ, ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ, ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਖੇੜੇ ਨੂੰ ਜੁਗਮ ਸਮਝਣਾ, ਫੂਕ-ਫੂਕ ਕੇ ਹਰੇਕ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣਾ, ਅੱਗੇ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਪਿੱਛੇ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ।

ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰਿਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਵੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਜਿਹੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕਤਾ ਝਲਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ‘ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ’ ਨਾਂਅ ਦਾ ਉਹਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕਲਾ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਛੋਂਕਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ–

ਆਰਟ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਬੜਾ ਹੈ, ਮਾਮੂਲੀ ਪੱਤੀ ਲਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਢਬ ਨਾਲ ਖ਼ਤ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਖ਼ਤ ਕੀ ਹਨ-ਅਰਟ। ਏਸ ਆਰਟ ਨੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪੱਤੀ ਵਿਚ ਲੀਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੱਤੀ ਇਕ ਬੇਜਾਨ ਜਿਹੀ ਡੋਲੀ ਲੱਗਣੀ ਸੀ, ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵੇਖੋ ਲਗ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਏਥੇ ਆਰਟ ਹੈ। ਆਰਟ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੈ।

ਮਹਿਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਲੋਬਰਦਾਰ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਰਹਿਤਲ ਦਾ ਬੜਾ ਬਾਰੀਕ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕਿਤਾਬ

ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦੇਵੇਂਦਰ ਧਰ ਨਾਲ ਰੂਬਰੂ

ਬਰਨਾਲਾ—ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਦੀ ਬਰਨਾਲਾ ਇਕਾਈ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਨਕ ਐੱਸ ਡੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇਵੇਂਦਰ ਧਰ ਨਾਲ ਰੂਬਰੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਆਲੋਚਕ ਡਾਕਟਰ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿਰਸਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਲਾ ਬਤੌਰ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਤੇ ਹਰਜਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਗੁਪਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਦੱਜੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਦਿਆਂ ਪਰਲੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰਜੀਤ ਜੱਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਚੈਪਟਰ ਮਿੱਤਰਤਾ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰੋਈ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ ਸਕੱਤਰ ਪਰਲੇਸ ਨੇ ਦੇਵੇਂਦਰ ਧਰ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਵੀ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰ ਧਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ

ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਆਈਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਦੱਸਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹਾਲਾ ਨੇ ਪਰਲੇਸ ਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਕਿਹਾ। ਹਰਜਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਚੈਪਟਰ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 'ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਪਰਲੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਸ਼ਾਇਰ ਤਰਸੇਮ ਨੇ ਚੈਪਟਰ ਮਿੱਤਰਤਾ ਪ੍ਰਜੈਕਟ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੋਂ ਵਿਰੋਧੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਡਾਕਟਰ ਸਿਰਸਾ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੇਵੇਂਦਰ ਧਰ ਹਿਮਾਚਲ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਤ੍ਰੇਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ ‘ਤਾਸਮਨ’ ਦਾ ਸਤਾਰਵਾਂ ਐਂਕ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਂਥੇ, ਡਾਕਟਰ ਤਰਸੁਪਾਲ ਕੌਰ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਉਰਜਾਵਾਨ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਿਹਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਸ਼ਰਮਾ, ਡਾਕਟਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਟੱਲੇਵਾਲੀਆ, ਇਕਬਾਲ ਕੌਰ ਉਦਾਸੀ, ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਰੂੜੋਕੇ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤਿਲਕ, ਸੋਧਾ ਸਿੰਘ ਸੰਘਣਾ, ਡਾਕਟਰ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਾ, ਜੰਗਰੀ ਸਿੰਘ ਦਿਲਬਰ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸ਼ੌਕੀ, ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਡਾਕਟਰ ਹਰੀਸ਼, ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੱਸ਼ਲ, ਪਵਨ ਪਰਿਦਾ, ਐੱਸ ਐੱਸ ਗਿੱਲ, ਗੁਰਮੇਲ ਰੂੜੋਕੇ, ਕੁਲਦੀਪ ਭੁੱਲਰ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਰਬਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ ਢਿੱਲਵਾਂ, ਜੰਗ ਸਿੰਘ ਫੱਟਣ, ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ, ਡਾਕਟਰ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਆਦਿ ਅਦੀਬਾਂ ਨੇ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਪੋਹਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ

ਮੋਹਾਲੀ : ਸਵਪਨ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਪਟਿਆਲਾ (ਰਜਿ.) ਵੱਲੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਐੱਸ. ਏ. ਐੱਸ. ਨਗਰ(ਮੋਹਾਲੀ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਦਫ਼ਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਉੱਘੇ ਸ਼ਾਇਰ ਧਰਮ ਕੰਮੇਆਣਾ ਦੇ ਗੀਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਪੋਹਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ’ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਖੋਜ ਅਫ਼ਸਰ ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ਾਇਰ ਸੁਰਜੀਤ ਸੁਮਨ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਗਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਗੀਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਭਾਰੇ ਗਏ ਹਨ।ਆਲੋਚਕਾ ਡਾ. ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਰਮ ਕੰਮੇਆਣਾ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਗਾਇਆ ਹੈ।ਅਗਲੇ ਬੁਲਾਰੇ ਜਲੌਰ ਸਿੰਘ ਖੀਵਾ ਨੇ ਧਰਮ ਕੰਮੇਆਣਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਬੰਧਾ ਜ਼ਰੀਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਕਈ ਭੇਦ

ਖੋਲ੍ਹੇ।ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਗੀਤ ਪੜ੍ਹੀ ਆਪਣੀ ਫਿਕਰਮੰਦੀ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੀਤ ਸਾਡੀ ਰਹਿਤਲ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ, ਹਾਲੀਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ।ਧਰਮ ਕੰਮੇਆਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਦੱਸਿਆ।ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਕਾਰੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਿਪੱਖ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉੱਘੇ

ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰਪਾਲ ਬਰਾੜ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਗੀਤਕਾਰੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਝਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਗੀਤ ਦੇ ਪੱਛੜ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।ਉਹਨਾਂ ਧਰਮ ਕੰਮੇਆਣਾ ਦੀ ਗੀਤਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।ਅੰਤ ਚ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਾ. ਕੁਲਪਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਸਾਰੇ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਮੈਂਚ ਸੋਚਾਲਨ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਜਗਦੀਪ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਰਦੇਵ ਚੌਹਾਨ, ਪਾਲ ਅਜਨਬੀ, ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਮੰਦਰ ਗਿੱਲ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ, ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਲਹਿਲੀ, ਧਰਮਿੰਦਰ ਸੇਖੋਂ, ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੋਂ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਸਿੱਧੂ,ਗਾਇਕ ਪਵਨਦੀਪ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਮਲਿਕ, ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ ਆਦਿ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ।

ਸਾਹਿਤਕ ਸੱਥ ਪੱਤੇ ਵੱਲੋਂ ਰੂਬਰੂ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਰੋਹ

ਮੋਗਾ-ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੱਥ ਪੱਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਰੂਬਰੂ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਰੋਹ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਉੱਘੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੜਕਨਾਮਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਬਰਾੜ ਘੋਲੀਆ, ਗੁਰਮੇਲ ਬੌਤੋ, ਲੋਕਚਾਰ ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਰਾਏਵੀਰੀ ਤੇ ਸੱਥ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜਪਾਲ ਪੱਤੋ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਇਰ ਚਰਨਜੀਤ ਸਮਾਲਸਰ ਨਾਲ ਰੂਬਰੂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਰਹੂਮ ਮਾਸਟਰ ਲਛਮਣ ਰਾਮ ਪੱਤੋ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਲੇਨੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਜਰਬੇ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਰਨਜੀਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗਲਫਾਂ ਵੀ ਸੁਣਾਈਆਂ।ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਵਿੱਤਰ ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਮਰਹੂਮ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਪਤਨੀ ਕਵੀ ਪ੍ਰਬੋਤਾ ਪੱਤੋ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲੇਖਕ ਸ਼ਿਵ ਦਿਆਲ ਗੁਲਪੁਰੀ ਜਲੇਧਰ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਮਰਹੂਮ ਹਰਨਵੰਦਪ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਲੇਖਕ ਮੰਗਲ ਮੀਤ ਪੱਤੋ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਰੂਬਰੂ ਦੌਰਾਨ ਚਰਨਜੀਤ ਸਮਾਲਸਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ

ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਿਹਨਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੌਡਮਾਸਟਰ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਲੋਕਚਾਰ ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਰਾਏਵੇਰੀ ਨੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਾਜ਼ਰ ਕਵੀਆਂ ਦਾ

ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੜਕਨਾਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੀਤਕਾਰ ਜਾਂ ਗਾਇਕ ਬਣਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਤੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ।ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੱਤੀ ਲੇਖਕ ਹੋਏ ਹਨ।ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਸੱਥ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜਪਾਲ ਪੱਤੋ ਨੇ ਆਏ ਹੋਏ ਦੂਰ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ।

ਲੇਖਕ ਪਾਠਕ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਗਮ

ਬਰਨਾਲਾ—ਲੇਖਕ ਪਾਠਕ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਰਜਿ. ਬਰਨਾਲਾ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿੰਕਰ ਸਿੰਘ ਹੌਲਦਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਆਐਮੀਨੌਸ ਬਰਨਾਲਾ ਵਿਖੇ ਚੌਥਾ ਸਵ. ਸਰਦਾਰਨੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਂਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਸਭਾ ਦੇ ਸੋਸਥਾਪਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇਜਿੰਦਰ ਚਿੰਡੀਹਰ ਨੇ ਆਏ ਲੇਖਕਾਂ, ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਨਮਾਨ ਮਿਸ਼ ਪ੍ਰਨੀਤ ਗੁਪਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਨੀਤ ਗੁਪਤਾ ਦੀ ਸੰਜੀਵਨੀ ਇਕ ਰੋਲ ਮਾਡਲ, ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਕਲੀ ਜੇਟਾ ਅਤੇ ਵਕੀਲ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੱਗਿਆ ਕੰਮ’ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫੁਲਕਾਰੀ, ਸਨਮਾਨ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੈੱਟ ਅਤੇ ਨਗਦ ਰਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਤਰਸੇਮ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਟੱਲੇਵਾਲੀਆ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕੇ ਬੁਰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤਿਲਕ ਨੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਨੀਤ ਗੁਪਤਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ। ਐਡਵੋਕੇਟ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਐਡਵੋਕੇਟ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਟੱਲੇਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ ਸੰਘਣਾ ਨੇ ਅਤੇ ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਗਗਨ ਸੰਧੂ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਤਿੰਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਟੱਲੇਵਾਲੀਆ ਨੇ ਮੰਚ

ਨਾਵਲ ‘ਸੁਰਖ ਸਾਜ਼’ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਿੱਖ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵਿਖੇ ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਨਾਵਲ ‘ਸੁਰਖ ਸਾਜ਼’ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ‘ਵਾਸ, ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਸਵੈ ਦਾ ਵਿਸਥਾਪਨ@ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਚਰਚਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਇੰਚਾਰਜ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਗਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਗੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਨੇ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਵੈ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਾਂਝੀ ਪਛਾਣ ਗੁਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣਾਂ ਤਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ ਨਾਵਲ

ਅੰਦਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਦੁਕਾਲਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਡਾ. ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਵਰਗੀਕਰਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਦਾ

ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਵਲ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਾਵਲ ਅੰਦਰ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧਰਾ-ਪੋਧਰਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਬੇਹੱਦ ਜਟਿਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦਿਆ ਡਾ. ਪ੍ਰਵੀਨ ਕੁਮਾਰ, ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਅਤੇ ਡਾ. ਹਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਪਛਾਣਾਂ ਅਤੇ ਨਾਇਕ ਘਰ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਦਵੇਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਲੇਖਕ ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਿਦਮਾਨ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾ. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਰਾਜੇਸ਼, ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤਨਵੀ, ਡਾ. ਹਰਪਰਵੀਨ ਕੌਰ, ਡਾ. ਲਾਭ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਉਮਾ ਸੋਨੀ ਆਦਿ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਮੈਂਚ ਸੋਚਾਲਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਈ ਗਈ।

ਕਮਲ ਗਿੱਲ ਦਾ ਨਾਵਲ ‘ਅਧੂਰੀ ਕਹਾਣੀ’ ਲੋਕ ਅਰਪਣ

ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ—ਕਲਮਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਪੰਡਤ ਚੇਤੰਨ ਦੇਵ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਖੇ ਕਮਲ ਗਿੱਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ ‘ਅਧੂਰੀ ਕਹਾਣੀ’ ਦੀ ਘੁੰਢ ਚੁਕਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ।ਸਭਾ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਜੈਂਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਣਮੱਤੀ ਲੇਖਕਾ ਕਮਲ ਗਿੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਯੂ ਕੇ ਤੋਂ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਲੇਖਕ ਨਿੰਦਰ ਘੁੱਗਿਆਣਵੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਮਨਜੀਤ ਪੁਰੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਡਾ. ਰਾਜੇਸ਼

ਮੋਹਨ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਮੇਂ ਸਭਾ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਪ੍ਰੋ. ਬੀਰ ਇੰਦਰ ਸਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਵਲ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਦੇ ਨਾਲ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕੰਮੇਆਣਾ, ਰਸਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਰੇਖਾ ਕੌਰ, ਜੀ. ਸ਼ਰਮੀਲਾ, ਜਸਕਰਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਯੂ ਕੇ, ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਵਤ ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਹਿਮੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮਾਨਾ ਤੇ ਚਰਚਿਤ ਰਲਗਰੇ ਸਿਕੰਦਰ ਮਾਨਵ ਨੇ ਮੈਂਚ ਸੋਚਾਲਕ ਵਜੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੇਹਤਰੀਨ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਨਾਲ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਰਸਮਈ ਰੰਗ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ।ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਭਾ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਢਿੱਲੋਂ, ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਲੋਕ ਗਾਇਕ ਰਾਜ ਗਿੱਲ ਭਾਣਾ ਆਦਿ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

‘ਮੀਡੀਆ ਅਲੋਚਕ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ’ ’ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਲਮ ਨਵੀਸ ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਅਲੋਚਕ ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਅਲੋਚਨਾ ਪੁਸਤਕ ‘ਮੀਡੀਆ ਅਲੋਚਕ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ’ ਉੱਤੇ ਸਥਾਨਕ ਕੇ ਟੀ ਕਲਾ ਮਿਊਜ਼ਿਅਮ ਲਾਰੇਂਸ ਰੋਡ ਵਿਖੇ ਭਰਵੀਂ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।ਯੂ ਐੱਨ ਟਿਵਰਟੇਨਮੈਂਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹਰਬਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਅਤੇ ਬਿਰਜੇਸ਼ ਜੋਲੀ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਮਲਵਿੰਦਰ ਨੇ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ। ਡਾ. ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਗਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁਸਤਕ ਅੰਦਰਲੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸੋਹਜਮਈ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਕ ਸਫਲ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ

ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਗੁਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰਿਆੜ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨਪਸੰਦ ਕਿੱਤਾ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦਿਆਂ ਡਾ. ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੇਖਾ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਬਖਸ਼ੇ ਨ।ਅਕਬਾਰਕਾ ਦੀਪ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਸਰਾਹਿਆ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ’ਚੋਂ

‘ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ’

27 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ‘ਐਤਵਾਰਤਾ’ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲਾਜਵਾਬ ਸੀ। ਮੁੱਖ ਸਭੇ ’ਤੇ ਬਸਤਰ ’ਚ ਕਤਲੇਆਮ ਹੂਹ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਪਨੂੰ ਨੇ ‘ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ’ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਡਾਕਟਰ ਭੰਡਾਲਾ ਦੀ ‘ਮਿਟ ਜਾਣਾ ਇਹ ਲੀਕਾਂ’, ਸੁਮਨ ਦੇ ‘ਦਾਤੀ ਨੂੰ ਲਵਾਏ ਘੁੰਗਰੂ’ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ‘ਸਮਾਜ ਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ’ ਆਦਿ ਸਭ ਕਾਬਲੋਤਰੀਫ਼ ਸਨ। ‘ਐਤਵਾਰਤਾ’ ਦੇ ਅੱਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨਸਾਨ ਅਧਰਾ ਹੈ। ਅਦਾਰਾ ‘ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ’ ਵਧਾਈ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

- ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਹਰੀਆ ਪੱਤੀ, ਜ਼ਮਾਲਸਰ, (ਮੋਗਾ)

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਤਾ

4 ਮਈ ਦਾ ‘ਐਵਤਾਰਤਾ’ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਗਰੂਪ ਹੁਰਾਂ ਮਾਰਕਸ ਬਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ’ਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਪਨੂੰ, ਵਿਜੈ ਬੇਬੋਲੀ, ਸੁਰਜੀਤ ਸੁਮਨ ਦੇ ਕਾਲਮ ਰੌਂਚਕ ਸਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਲਾ ਪੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੰਡਸ ਦਾ ਮਿਆਰ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਸਮਕਾਲ’ ’ਚ ਨਵੇਂ ਰਸਾਇਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਲਵਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ।

- ਕਮਲ ਗਿੱਲ ਗਾਹਲੜੀ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ

4 ਮਈ ਦੇ ‘ਐਤਵਾਰਤਾ’ ਵਿਚ ਡਾ. ਜ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਦੀਪਤੀ ਨੇ ਉਘੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਫਲਸਫੇ ’ਤੇ ਗਹਿਰੀ ਝਾਤ ਪਾਈ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸੋਚੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ

ਆਉਂਦੇ ਐਤਵਾਰਤਾ ’ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼

ਸੰਘ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਅੰਬੇਡਕਰ ਫਲਸਫਾ : ਡਾ. ਆਨੰਦ ਤੇਲਤੁੰਬੜੇ

ਸੁਰ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹੀਰੇ-10 : ਪ੍ਰੋ. ਬੀ ਆਰ ਦਿਓਧਰ

‘ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ : ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ’ : ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਭਾਟੀਆ, (ਫੋਕਸ) ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਜਗਦੀਸ਼ ਰਾਏ ਕੁਲਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ

ਸਮਕਾਲ

ਅਣੂ : ਚੁਰੰਜਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ

ਮਿੰਨੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ‘ਅਣੂ’ ਦਾ ਅਪਰੈਲ-ਜੂਨ, 2025 ਐਂਕ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਆਲਮੀ ਵਰਤਾਰੇ ‘ਨਫ਼ਰਤ’ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੇ ਐਂਕ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਸ਼ ਨੀਰਵ, ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਡਾਲਾ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਾਲੀਆ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ, ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਮੀ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਗਰਪਾਰਾ ’ਚ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ (ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨੀ) ਲੇਖ ਹੈ। ਅਨੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਨੂਪ, ਵਿਜੇ ਕੁਮਾਰ ਤਾਲਿਬ, ਅਮਨਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ ਗੁਰਨੇ ਕਲਾਂ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ, ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ, ਨਵਰਾਹੀ ਘੁਗਿਆਣਵੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਕੌਨਾ ’ਚ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਪੀਤੋਂ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ‘ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਦੇਸ਼’ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਰਗ ਰਗ ਤੇ ਰੰਗ, ਮਰਜੀਵੜੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ’ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਣੂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਹਨ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੋਲੇ (98725-91653)

ਲੋਹਮਣੀ: ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ,2025

ਹੱਥਲੇ ਐਂਕ ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਐਂਕ ਵਿੱਚ ਅਸਤਿਤ੍ਵਵਾਦ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੱਖ (ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਵਿਲੱ), ਫਲਸਤੀਨ ਬਾਰੇ ਲੇਖ, ਜੜ੍ਹ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਂਤੀ (ਅਮਰ ਗਰਗ ਕਲਮਦਾਨ), ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਸਕਰੋਦੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੇਖ- ਸਾਂਚ ਦੀ ਫਤਹਿ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ,ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛਪੇ ਹਨ। ਡਾ. ਹਰਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੈਂਸਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਨਵਾਂ ਬੰਦਾ), ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਮੈਂ, ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਮੀਂਹ), ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼ (ਗੁੰਝਾ), ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ ਸੰਘੜਾ (ਸਰਹੱਦ)

ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦੇ ਦਰਜਨ ਕ

ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਾਕੜਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਸਜੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਪਾਂ ਪਾਈ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਬੈਠ ਲੋਕ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਲੌਲ ‘ਚ ਅੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰੋ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਬੈਠਰ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਅੰਗਤ ਦਾ, ਜਣਨੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੈ ਕੀ ਅੰਗਤ ਕੀ ਬਾਲ ਹੈ ਗੁੱਜਿਆ ਪੰਡਾਲ ਤਾੜੀ ਦੇ ਲਹ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਦੀ ਚੰਦ ਕੌਰ ਰੁਕ ਗਈ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਬੋਲ ਮਹਿਮਾਨ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬੋਲੇਗਾ ਪਈਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ ਮੈਡਮ ਦੀ ਸੁਣੀ ਗਰਜ ਆਵਾਜ਼ ਆਰ-ਪਾਰ ਚੰਦ ਕੌਰੋ ਸੁਣ... ਤੇਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਦਾ ਚੁੱਕ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਠਠਬਰ ਗਈ ਉਹ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗੀ ਗਲਾਸ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਧਰਵਾਸ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਲੋਕਚਰ ਦੇ ਰਿਹੋ ਸਮਾਗਮ ਜੋਬਨ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹੈ ਚੰਦ ਕੌਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖਾਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਉਝ ਉਹ ਵੀ ਅੰਗਤ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਮਨਾਉਣ ਵਿੱਚ

(2)

ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਜੋ ਜਿਲਦ ਅੰਦਰ ਕੈਦ ਨੇ

ਸਾਥੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ... ਭਾਰੀ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਪ ਲੈ ਕੇ ਗੁੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੱਘੀ ਗੋਦ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣ ਤੋਂ ਵਿਰਵੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੋਖਬਰ ਨਹੀਂ ਘਾਹ ਬੋਤਦਿਆਂ ਜਾਣਦੀਆਂ ਧਰਤ ਦੀ ਮਾਂਗ ਦਾ ਸੰਪੂਰ ਕਿਦਾਂ ਚਮਕਦਾ ਏ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਆਉਂਦੇ ਉਹ ਵਿਖਿਆਨ... ਜੋ ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ ਬਣਦੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਰੰਗ ਦਾ ਦਾਰੂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਾਂ ਪੋਟਿਆਂ ’ਤੇ ਆਈਆਂ ਤਰੇਜ਼ਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਬਿਆਈਆਂ ਦੀ ਮਲਮ ਕਿਰੜੇ ਦਵਾਖ਼ਾਨੇ ਬਣਦੀ ਹੈ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਬੂਹਾ ਚਾਰਦਵਾਰੀ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਵਗਦੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ

(3)

ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਤਰਾਂ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਉਗੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨ ਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਾਂ ਮੇਰੇ ਪੋਟਿਆਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀ ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਵੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਮੇਰੇ ਕਈ ਹੱਥ ਉੱਗ ਆਉਂਦੇ ਉਹਦੀ ਬੀਜੀ ਨਦੀਨ ਪੁੱਟਦੇ ਮੇਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦੀ ਉਹ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਕੱਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਬਾੜਾ ਵਿੱਚ ਖਿੜੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਸ਼ ਸਮਝਦੇ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਰੰਗਸਾਜ ਨੇ ਜੋ ਤਮਾਮ ਰਾਹਾਂ ’ਚ ਚਿਤਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ

ਇੱਕੋ ਰੰਗ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਮੇਰੇ ਭਖਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਨਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਮੈਂ ਐਲਾਨਨਾਮਾ ਲਿਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀ ਭਰਨ ਆਈ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁਲਕ ਦੀ ਖਲਕ ਨਾਲ ਬੜੀ ਮੁਹੱਬਤ ਹੈ ਅੜਕਣਾ ਮੇਰਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਘੜ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂ ’ਤੇ ਬੀਜ ਰਹੀ ਹਾਂ ਤੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਹੀਂ ਸੂਹੇ ਗੁਲਾਬ ਉਗਣਗੇ

ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹੁੰ ਵਾਹੁੰ। ਸੀ ਬੱਲੋ-ਬੱਲੇ ਸੀ ਜੀਹਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ ਜੱਸ ਤੇ ਪਿਆਰ ਸੀ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਦਰਬਾਰ ਗਿਆ। ਨਕਾਰੀ ਗਈ ਦੁਰਕਾਰੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ, ਇਹ ਸੀ ਭੇਤ ਸੱਤਾ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਝੁੱਗੀ, ਝੱਪੜੀ, ਕਿਰਤ, ਕਿਸਾਨੀ ਸਭ ਦੇ ਹੱਕ ’ਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਨਾ ਸੀ ਕਦੇ ਵੀ ਡੋਲਣ ਵਾਲੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਵਿਤਾ। ਭੁੱਖ, ਨੰਗ ਤੇ ਪੀੜਾਂ ਮਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਲਾਚਾਰੀ ਦੀ ਬਾਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੰਗੀ, ਤੁਰਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਿਆਰੀ ਵੰਡਵੀ ਹੋਈ ਕਮਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ। ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਕਮ ਆਪਣ ਲੱਗਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ। ਕਵੀਆ! ਰੁਤਬਾ, ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਸਭ ਪਾਵੇ ਜੇ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸ਼ਰਨ ’ਚ ਆਵੇਂ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਅਨਿਆਂ ਤੇ ਹੱਕ ਸਭ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਸਿਧਾਂਤ, ਅਸੂਲ, ਸੱਚ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੇ ਬਲਿਦਾਨ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਸਭ ਕਵਿਤਾ ’ਚੋਂ ਮਨਫੀ ਕਰਦੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਤੂੰ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਭਰ ਦੇ ਸੁਣ ਇਹ ਕਵੀ ਸੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗਾ

ਤੇ ਹੱਸਦਿਆਂ-ਹੱਸਦਿਆਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਗਮਾ ਲੈਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਗਮਾ ਲੈਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। (2) ਸਾਡਾ ਸਿਦਕ ਜ਼ੋਸ਼, ਹੋਸ਼ ਤੇ ਸਬਰ ਜਬਰ ਦਾ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ ਚੈਨ ਸੱਤਾ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਹੋਂਕੜ ਤੇ ਗ਼ਰੂਰ ਲਾਹ ਦੇਣਗੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਵਿਖਾ ਦੇਣਗੇ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਅੰਕਾਤ। ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੱਖ ਹਾਂ ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਬਲਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾ ਦੰਦੇ ਨੇ ਭਾਜੜਾਂ ਤੇ ਤਖਤਾਂ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦੰਦੇ ਨੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨਾ ਸਹਿਣਾ ਇਹ ਹੈ ਸਾਡਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁੱਢ ਦਾ ਜੇ ਕੋਈ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਧੋਹਣ ਲੱਗੇ ਉਹਦੇ ਖਿਲਾਵ ਹੈ ਸਾਡਾ ਅਸੂਲ ਯੁੱਧ ਦਾ।

(3)

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤੂੰ ਮੌਕੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗਿਰਗਟ ਵਾਂਗ ਰੰਗ ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਲੈਨਾ ਏਂ ਉਸ ਆਖਿਆ ਮੌਸਮ ਵੀ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਤਾਂ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਹਰ ਪਲ ਤੇ ਮੈਂ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਜੀਵ ਬਦਲਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਨਹਿਰੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵੀ ਖ਼ੁੱਸ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹੈ ਕਿ

ਜੋ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ ਉਹ ਕਦੇ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ। (4) ਤੇਰੀ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਅੱਤ ਦਾ ਅੰਤ ਯੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ’ਤੇ ਅੱਗਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ’ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਡੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿਰਲੱਥ ਯੱਧੇ ਤੇਰੀ ਭਾੜੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਪਾ ਦੇਣਗੇ ਖਾਜ਼ੜਾਂ। ਤੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਦਾ ਖੰਡਾ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ, ਨਿਹੰਬਿਆਂ ਤੇ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ’ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਉਹ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਗਾਠੇ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਇਹ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਕੀ ਕਰਲਾਂਗੇ ਜਿੱਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਸਥੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਲਹੜੇ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਵਾ ਲੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਲਈ।

ਮੋਬਾਇਲ : 98776-63691

ਚਾਓਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ’ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਮੰਗ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਾਅਵੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮਿਆਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਸਾਮੀਆਂ ਖਾਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰੈਗੂਲਰ

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੱਚੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਗੈਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਾ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਭਗਵੰਤ ਮਾਨ ਜੋ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਵੀ ਹਨ, ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਉਲਟ ਥਰਿੰਡਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚਾਓਕੇ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਤਹਿਤ ਨਿੱਜੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਚੋਦੀਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਫੀਸਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਵੱਡਾ ਘੋਟਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੱਲੋਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਬਰ ਕਰਨ ਦੇ ਹਥਕੰਡੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਖੁਫ਼ ਤਾਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਘੋਟਾਲੇ ਦਾ ਸਲਾਸਾ ਬਠਿੰਡਾ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੁਲਸ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੱਲੋਂ ਉਲਟਾ ਪੀੜਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਜਨਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਨਿਯਮੀਆਂ ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਤਹਿਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਅਯੋਗ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਦਰਅਸਲ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਅੰਗਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਛੇੜਛਾੜ ਅਤੇ ਮਾਓ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਖਿਲਾਵ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਡਟਵੀਂ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੀ ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਦਰਅਸਲ ਤਤਕਾਲੀ ਬਾਦਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿੱਜੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਤਹਿਤ ਕੁੱਝ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਹੇਠ ਕੀਤੇ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕੁੱਲ ਸਾਲਾਨਾ ਖਰਚੇ ਦਾ ਸੱਤਰ ਵੀਸਦੀ ਪੈਸਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਤੀਹ ਵੀਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖਰਚਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਤੀਹ ਵੀਸਦੀ ਪੈਸਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੱਤਰ ਵੀਸਦੀ ਗਿਰਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਹ ਵੀਸਦੀ ਪੈਸਾ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਚੋਦੀਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਫੀਸਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁਟਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ, ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ ਉੱਤੇ ਅਣਜਿੰਗੀਅਰ ਸਟਾਫ਼ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਨਿਯਮੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਰੋਕ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਝੂਠੇ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ

ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਚਾਓਕੇ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਚੋਦੀਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਫੀਸਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਮੇਤ ਹੋਰਨਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁਟਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਘੁਟਾਲੇ ਹੇਠ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਹਮਾਇਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਅਧਿਆਪਕ ਆਗੂਆਂ ਉੱਤੇ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੁਲਸ ਜਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਅਧਿਆਪਕ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਰਾਮਪੁਰਾ ਬਾਣੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਧਰਨਾ ਲਾਇਆ ਤਾਂ 5 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਅੰਗਤ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ’ਤੇ ਔਨ੍ਹਵਾਹ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂ ਹਰਿੰਦਰ ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੇਤਰਾਸ਼ਾ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ, ਗਾਲ ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਜ਼ਬਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਮਸਲਾ ਇੰਨਾ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੱਲੋਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਭੇਗ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਾਂ ਐੱਸ ਡੀ ਐੱਮ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਜਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਦੀ ਦਾਣਾ ਮੰਡੀ ਵਿਖੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਬਰ ਵਿਰੋਧੀ ਰੈਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾਆਂ ’ਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਸਾਬਕਾ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਚਾਓਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਾਸੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ ਚਾਓਕੇ ਦੀ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰਕੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਖਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਦਰਜ ਪੁਲਸ ਕੇਸ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਘੜੀਸ ਕੇ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਲਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਹੁਣ ਜਦਕਿ ਇਹ ਸਕੂਲ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨਿੱਜੀ ਭਾਈਵਾਲ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਧੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸੇਵਾ ਸੰਮਤੀ ਆਪਣੇ ’ਤੇ ਲੱਗੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭੱਜ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 25 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਕੂਲ ਚਾਓਕੇ ਦਾ ਸੌਂਪੇਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਥਾਨਕ ਸਭ ਡਵੀਜ਼ਨਲ ਸਿੰਨਿਟਰੇਟ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਰੰਤ ਸਖ਼ਤ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬਠਿੰਡਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਇਸ ਅਹਿਮ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਹੀ ਦੇ ਹੱਲ ਕਰੇ ਅਤੇ ਲੋਕ ਖਿੱਤੋਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਬਿਜਲੀ, ਪਾਣੀ, ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਨੇਕ ਨੀਤੀ ਵਿਖਾਵੇ।

ਮੋਬਾ. 76960-30173

ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧੀਆਂ ਹੁਣ ਪਰਦੇਸਣਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰਵਾਸਣਾਂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨੇ। ਪਰਦੇਸਣਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸਣਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਕੁਮਤਾਂ ਦੀ ਬਦਨੀਅਤ, ਵਕਤ ਦੀ ਬੇਰੁਸ਼ੀ ਤੇ ਰਿਜ਼ਕ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਣ ਉੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉਕਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਲਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤੇ ਸੁਪਨਾਸਾਜ਼ ਫ਼ਿਜ਼ਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ ਦੇਵੇਗੀ। ਰੁਪਈਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਭੇਜ ਕੇ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹਨ। ਖੋਖਲੇ ਤੇ ਖਾਬਗੀਣ ਹੋ ਰਹੇ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਕਦੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਹਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਲੱਗਭੱਗ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਕੁੜੀਆਂ ਆਈਲੈਟਸ ਸੈਂਟਰਾਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਭੱਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਿਜ਼ਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਈਲੈਟਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ੋਸ਼ੀਲੀ ਤਮੰਨਾ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਲੱਸ ਟੂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੀਹ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਹਵਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਨਿਰਮੋਹ ਹੋਣ ਦੀ ਇਹ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਬੇਗ਼ਾਨਗੀ ਦੀ ਇਹ ਇਤਿਹਾ ਹੈ।

ਚਲ ਮਨਾਂ ਤੁਰ ਚਲੀਏ ਏਥੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਉਜੜ ਜਾਏਗਾ ਇਹ ਗਿਰਾਂ ਕੁਦਰਤ, ਕਿਰਤ, ਕਾਵਿਕਤਾ, ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਮਾਈਆਂ ਦੇ ਅਸਹਿਜ ਤੇ ਅਵਸਰਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੀ ਉਜਾੜਾ ਹੈ। ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅੰਦਰੋਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਸਬੂਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਸਿੱਧ, ਸਕੂਲ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਲੀਕੇ, ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਘੁਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਂਜ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਿਆਸਤੀ। ਸਜਾਵਟ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਸਵਾਰਥੀ ਰੋਲ ਹਰ ਕੋਈ ਨਿਭਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਅਰੇ, ਭਾਸ਼ਨ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਵਾਪਰਦਾ ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਤਨ ਤੇ ਧਨ ਦੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਵਰਤਾਰੇ, ਹਰ ਅਮਲ ਤੇ ਹਰ ਹਰਕਤ ਦਾ ਸਿਆਸਤੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁੱਖ ਤੇ ਮਾਤਮੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣ? ਕਿਤੇ ਪੈ, ਕਿਤੇ ਦੇਗੇ ਤੇ ਕਿਤੇ ਮਰਦਾਪ੍ਰਿਧੁਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਦਾ ਤੇ ਧਮਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ, ਬਾਜ਼ਾਰ, ਦਫ਼ਤਰ ਤੇ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਧੀਆਂ ਲਈ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਹੰਭਲਾ ਤੇ ਬਚਾਅ ਹੈ। ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਸੁਖਾਵਾਂ ਤੇ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਦਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਡਾਲਰ ਖੋਜਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਤੇ ਉਤੋਂਜਿਤ ਹਨ।

ਕੋਈ ਕਹੇ ਸਿਆਣੀਆਂ ਕੋਈ ਕਹੇ ਜਲੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਧੀਆਂ ਡਾਲਰ ਖੋਜਣ ਚੱਲੀਆਂ ਫਿੱਭਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਦਰਾਸ ਮਾਸੂਮ ਜਿਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਪਰਵਾਸ? ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਲੈਟਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਹਿਤ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇੱਕ ਧੀ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਮੋਹਖੋਰੀ, ਮਾਸੂਮ ਤੇ ਮਿਲਾਪੜੀ। ਸਾਡਾ ਜੀਅ ਲਾਈ ਰੱਖਿਆ ਉਸ ਨੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ

ਸਫ਼ਾ 3 ਦੀ ਬਾਰੀ

ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ-

ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹ ਭੂਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਬ ਚੂਪ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਆਦੀ ਅੰਬ ਕਿਹੜੇ ਬੂਟੇ ਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਉਸੇ ਬੂਟੇ ਦੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਮੰਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਧੋ ਕੇ ਬਾਲਣੀ ਭਰ ਲੈਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਐਨਾ ਠੰਢਾ, ਜੋ ਨਹਾਉ ਤਾਂ ਕਾਂਬਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕਰਕੇ ਰੱਜ ਕੇ ਚੂਪਣਾ। ਕੋਈ ਖੱਟ ਮਿੱਠਾ, ਕੋਈ ਖੱਟਾ, ਕੋਈ ਸੌਰੀਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਮੂਲਕ ਵਾਰਤਕ ਜੋ ਫਲਸਫੇ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੱਜਿਆ’ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਹਿਤ, ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਫੈਲਾਵਲੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬੌਧਿਕ ਖਾਸੇ ਵਾਲੀ ਹੈ-

ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ 5000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਐਵੇਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਢੰਗ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਯਥਾਰਥਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ।ਇਸ ਖਾਤਰ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਕੇਵਲ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ।

ਹਲਕੀ-ਫੁਲਕੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣੀ ਬੜੀ ਅੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਤੇ ਬਾਗੀਕਬੀਨੀ ਸੂਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕਾਵਿ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਪੁਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਨਾਂਅ ਮੂਹਰਲੀਆਂ ਸਥਾਂ ਵਿਚ

ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਈਲੈਟਸ ਸੈਂਟਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵਰਿਮ ਸੀ ਕਿ ਨਿਆਣੀ ਜਿਹੀ ਇਹ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ-ਭਵਕ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਕਦਮ ਤੁਰਦੀ। ਮੈਂ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਰੀਝ ਛਟਪਟਾਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਔਜਲਾ

ਬੜੀ ਵੇਰ ਕਿਹ

ਪ੍ਰੋ. ਬੀ ਆਰ ਦਿਓਪਰ

ਉਲੱਥਾਕਾਰ : ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਉਲੱਥਾਕਾਰ : ਜੋਗਿੰਦਰ ਪਾਲ ਮਾਨ

1921–22 ਵਿਚ ਸੁਰਗਈ (ਸਵਰਗਵਾਸੀ) ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਦੇ ਨੌਲਣ ਵਾਲੇ (ਗਾਲੀਆਂ ਦੇਣਾ, ਨਿੰਦਣਾ) ਮਿਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਾੜੀ-ਮੋਟੀ ਜਾਗ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਕਸਬੀ ਗਵੱਈਆਂ ਨਾਲ ਬਹਿਣ-ਖਲੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਗਵੱਈਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਵੀ ਹੋਣੀਆਂ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਸਬੀ ਬੈਠੇ ਝੋੜੇ ਭੰਨਦੇ (ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਨੀਆਂ) ਤਾਂ ਕੰਨ ਰਸ ਲੈਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਮਾਲ (ਸੋਝੀ, ਰੋਸ਼) ਦੇ ਉਚੇਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਸਬੀ ਲੋਕ ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਪੰਡਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਕੀਲ ਹੋਵਣਾ ਦੁਖਦਾ ਸਨ ਨੇਂ। ਓਹਨਾਂ ਭਾਣੇ ਉਹ ਕੂੜ ਸਨ। ਸੜ ਕੇ ਆਖਦੇ, “ਲੈਂ ਸਾਨੂੰ ਗਾਉਣਾ ਦੱਸੁ ਈ। ਏਹੋ ਜੈਹੋ ਕਈ ਆਏ।”

ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਸੁਣ-ਸੁਣਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹ ਵੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। 1924 ਲਾਗੇ ਇਕ ਬੇਲੀ ਦੇ ਪਰ ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਰੀ” ਵੇਖੀ। ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਸੁੰਹ (ਜਾਣ ਪਛਾਣ) ਲੈਣ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਸੁਰਤੀਆਂ, ਰਾਗ ਆਕਾਰਾਂ, ਰਾਗ ਸਬੰਧੀ ਹੁਰ ਬੋਲਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਤਾਵਲ ਹੋਈ, ਅਲਫ਼ੇ ਯੇ ਤਾਈ ਪੜ੍ਹ ਛੱਡਾਂ। ਕਿਤਾਬ ਮੰਗ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਪੜ੍ਹ ਛੱਡੀ। ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਵਲਾਇਤੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਹਾਰ ਖਰੇ ਪੱਥੀਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਰਾਗ ਪੜਚੋਲੇ ਸਨ। ਅਜੇਹੀ ਖ਼ੈ ਡਿੱਠੀ-ਸੁਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣਾ ਇਲਮ ਅਧੂਰਾ ਲੱਗਾ। ਰਹਿ-ਰਹਿ ਆਵੇਂ, ਜਾਏ ਮਿਲਾਂ।

ਜਿਗਰਾ ਕਰਕੇ ਵਾਕੋਸ਼ਵਰ ਜਾ ਅੱਪੜਿਆ। ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਜੀ ਇਕ ਵਾਰ ਈ ਡਿੱਠੇ ਸਨ-ਚੋਪਾਟੀ ਦੇ ਰੋਤਲੇ ਕੱਢੇ ਬੰਦ ਤੇ ਬੈਠੇ। ਧੜਕਦੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕਮਰੇ ਵੜਿਆ, ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਮੋਹਰੇ ਹੋ ਖਲ੍ਹਿਆ। ਵੱਹਦਿਆਂ ਕੰਨ ਵਿਚ ਟੂਟੀ ਲਾਇਓ ਨੇਂ, “ਸੰਜਾਤਾ ਨਹੀਂ।” ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ, “ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲੱਸਕਰ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਆਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਕੇ ਰਾਗ ਪੁੱਛਣ ਆਇਆ।”

ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਈ ਮੂੰਹ ਬਣ (ਮੂੰਹ ਬਣਾਉਣਾ-ਚਿੜ ਜਾਣਾ) ਗਇਓ ਨੇਂ, “ਮੈਂ ਗਵੱਈਆ ਨਾ ਉਸਤਾਦ... ਨਿਰਾ ਵਕੀਲ। ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਦੱਸਾਂ?”

ਮੈਂ ਕਹਿਆ, “ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜੇ, ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਜੇ। ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਹੀਂ ਪਤਾ?”

ਅਖੇਂ, “ਸੰਗੀਤ ਮਸ਼ਹੂਰਾ (ਮਸ਼ਹੂਰ ਟਿਚਕਰ) ਏ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਏ। ਜੇ ਲੱਭਿਆ ਏ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਪੜ੍ਹ ਵੇਖੋ, ਹੈ ਜੇ ਸਰ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਨਾਹਉ (ਨਹਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਆਂ। ਵਤ (ਫੇਰ, ਦੁਬਾਰਾ) ਆਇਆ।”

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੜਾ ਢੰਠਾ। ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ ਕੀਤੀ ਕੀ ਨੇਂ। ਮਗਰੋਂ ਬੇਲੀਆਂ ਦੱਸਿਆ ਪੰਡਤ ਜੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਦੀ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਹੋਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਰਾਗ ਭਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਵਖਾਇਆ। ਸਿੱਖਣ-ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਡੰਭ (ਪਿਆਸ, ਤ੍ਰੇਹ) ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਲੱਗ ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਹਿਗੰਦਾ ਅਝਿਕਾ ਬਣ ਗਈ ਏ। ਏ ਮਹੀਨੇ ਏਹੋ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿਆ। ਏਡਕਾ ਦਾਨ ਸੁੱਝਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਛੇ, ਸਾਢੇ ਛੇ ਵਜੇ ਸਾਮੀ ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਚੋਪਾਟੀ ਬੈਠੇ ਦਿਸੇ। ਸਲਾਮ ਝਲਕੇ ਕੋਲ ਬਹਾ ਲਿਓ ਨੇਂ। ਉਰਾਹ-ਪਰਾਹ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਮੈਂ ਕਹਿਆ, “ਪੰਡਤ ਜੀ ਰਾਗ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਤੇ ਨੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਤਰੀਜ਼ਾ ਹਿੱਸਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਏ। ਦੇ ਨਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਫਲਾਨੇ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗਾਣਾ ਸੁਣਿਆ। ਵੱਡੇ ਘਰਾਣੇਦਾਰ ਨੇਂ। ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਗ ਵਰਤਾਰਾ ਉੱਕਾ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਡਰਨਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਖੁੰਝ ਗਏ ਈ।”

ਦਾਅ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਕੈਲੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਓ ਨੇਂ ਤੇ ਛਿੜ ਪਏ, “ਬਾਲ ਓ, ਹੱਦਿਆ-ਵਰਤਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ, ਕੋਹੜੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਰਾਗ ਪੁਣੇ-ਨਿਤਾਰੇ ਨੇਂ। ਦੱਸਨਾ।” ਉਹ ਡੂਡੂ ਘੰਟਾ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਇਕੋ ਵੰਡ ਦੇ ਰਾਗ ਓਹਨਾਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਕੋਹਨਾਂ ਗਵੱਈਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿੰਨੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਲਈਆਂ, ਕੱਢੇ ਸਿਆਣਿਆਂ, ਕਸਬੀਆਂ ਨਾਲ ਪਿੜ ਪਾਏ, ਸਰੂਪ ਨਿਤਾਰੇ, ਕੋਹਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਛਾਣੀ।

ਮੈਂ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਬਹੁੇ ਲਿਫ਼ਾਦਿਆਂ ਕਹਿਆ, “ਏਹੋ ਤਾਂ ਭਾਲਦਾ ਸਾਂ। ਤਦੋਂ (ਉਸ ਵੇਲੇ, ਤਦ) ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਮੋੜ ਛੱਡਿਓ ਜੇ। ਅੱਜ ਕਰਾਮਾਤ ਹੋ ਗਈ। ਤੁਸਾਂ ਬੋਲੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਏਨਾ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਆਪਣਾ ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਢੰਗ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ੈ ਦਾ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ। ਤੁਹਾਡਾ ਪੈਨਵਾਲੀ ਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛਾ-ਧਿਆਨ ਦਾ ਸਦਾ ਆਦਰ ਰਹਿਆ ਏ ਪਰ ਜੀਵੇਂ ਅੱਜ ਖੋਲ ਸੁਣਾਇਆ ਜੇ, ਮੰਨ ਗਿਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜੋੜ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।” ਲੱਗਾ ਏਹ ਗੱਲਾਂ ਢੋਰ ਪਹੰਚੀਆਂ।

ਕੁਝ ਮੰਤ ਦਿਤਿਓ ਨੇਂ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਹੌਲੇ ਤੇ ਵਿਚਲੇ ਮੇਲ ਦੇ ਗਵੱਈਏ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ। ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਸੇ। ਅੱਜ ਵੱਡੇ ਗਵੱਈਆਂ ਦੇ ਖਰੇ ਸ਼ਾਹਿਗਰ ਵਿਰਲੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇਂ।”

ਮੈਂ ਅਡੋਲ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚੋਂ ਫੜਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਘੜੀ ਅਗਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰਿਆ ਧਨਾਸਰੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਦੱਸਿਆ, ਮਨ ਘੜਤ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰੋਂ ਹੱਥ ਲਮਕਾਉਂਦਾ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਅੱਜ ਤੁਹਾਡਾ ਲਿਖਿਆ ਕਸੂਤਾ

ਸੁਰ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹੀਰੋ-9

ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਾਤ ਖੰਡੇ

ਦੱਸਿਆ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀਣਤ ਆਈ। ਤੁਸੀਂ ਤਪੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਬਣ ਗਿਆ।” ਆਖਣ ਲੱਗੇ, “ਬੜਾ ਦਾਅ ਮਾਰਿਆ ਈ ਭਈ। ਚੱਲ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਏਂ। ਜਦੋਂ ਜੀ ਕਰੀ, ਆ ਗਿਆ।”

ਘੱਟ ਵੱਧ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਮੇਲ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਲਖਨਾਉ ਵਿਚ ਮੀਰਸ ਕਾਲਜ ਬਣਾਵਣ ਡਰ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਮਤਹਾਨ ਲੈਣ ਓਹਨਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰ ਗਵਾਲੀਅਰ, ਬੜੋਂਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਜਾਣਾ ਹੋਂਦਾ।

ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਪੰਡਤ ਜੀ ਬੰਬਈ ਨੇਂ, ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਓਹਨਾਂ ਘਰ ਅੱਪੜ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਹੁੰਡਰ (ਹੁਨਰ, ਜਾਚ, ਕਾਰੀਗਰੀ) ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਖਤਾ (ਤੰਗ ਕਰਕੇ, ਸਤਾ ਕੇ) ਕਰਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਢਾਣਾ ਦਾ। ਪੈਦਿਆਂ ਈ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਦੇ ਉੱਨਦੇ ਗਵੱਈਆਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਛੰਹ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਤੋਂ ਰਾਅ (ਰਾਇ, ਸਲਾਹ) ਪੁੱਛ ਲਈ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਜਦੋਂ ਤਾਈਂ ਬੰਬਿਉ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਗਵੱਈਏ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਚੰਗੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਕਦੀ ਧੁਰਪਦੀਆ ਯਾ ਕੋਈ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇ।” ਮੈਂ ਕਹਿਆ, “ਬੰਬਈ ਤੇ ਚੰਗਾ ਹੋ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਡਿੱਠਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਸੁਣਨਾ ਕਿਥੋਂ ਸੀ। ਪਰ ਧੁਰਪਦ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕੀ ਲਾਗਾ ਦੇਗਾ?”

ਖਿੜ ਗਏ, “ਧੁਰਪਦ ਧਮਾਰ ਜਾਣਿਆ ਈ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੇ ਵਲ ਫੇਰ ਤੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦੇ ਨੇਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਧੁਰਪਦ ਧਮਾਰ ਦੱਸੇ ਨੇਂ?” ਮੈਂ ਕਹਿਆ, “ਓਹ ਚੋਖਾ ਬਾਹਰ ਹੋਂਦੇ ਨੇਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਵਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਧੁਰਪਦ ਸਾਨੂੰ ਭਾਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਦੇ-ਬਦੀ ਪੰਜਾਹ ਧੁਰਪਦ ਧਮਾਰ ਕਰਵਾ ਮਾਰੇ ਨੇਂ।”

ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਕਹਿਆ, “ਸੁਣਾਓ ਹਾਂ।” ਮੈਂ ਗੱਵਿਆ।

ਹਟਿਆ ਤਾਂ ਪੁੱਛਾਂ ਦਾ ਮੋੜ ਪਾ ਦਿਤਿਓ ਨੇਂ।

ਮੇਰਾ ਧੁਰਪਦ ਪੋਹਿਆ ਨਹੀਂ ਸਨ ਨੇਂ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਧੁਰਪਦ ਗੰਢੇ ਦਾ ਏ। ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਾਕਣ ਨਿਰਾ ਪੜ੍ਹ ਛੱਡਿਆ ਜੇ। ਮੈਂ ਕਣ ਈ ਲੱਭਦਾ ਰਹਿਆ। ਕਣ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾ ਤੁਸੀਂ ਧੁਰਪਦ ਨਹੀਂ ਗੇਂ ਸਕਦੇ। ਧੁਰਪਦ ਦੱਸਾਂ?” ਉਹ ਧੁਰਪਦ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਸੁਣਿਆਂ ਸੀ ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਗਾਵਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਓਹ ਦਿਨ ਓਹਨਾਂ ਏਹ ਓਹਲਾ ਵੀ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਓਹ ਵੀ ਨਾ ਤੰਬੁਰਾ ਨਾ ਪਖਾਵਜ। ਵਾਜ ਮਿੱਠਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਰੋਸ਼ਨ ਸੀ। ਗਾਇਕੀ ਸੋਹਣੀ ਸੀ। ਬੰਦਸ਼ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਲਫ਼ਜ਼ ਜਾਣਦੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਕਣ ਆਉਂਦਾ ਸਨ ਨੇਂ। ਰਾਗ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਰੂਪ ਉਜਾਗਰ ਹੋ

ਗਵੱਈਆ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ ਜੋ ਅਸਥਾਈ ਐਤਰਿਆਂ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਉਘੜਕੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।”

ਓਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਆਖਿਆ। ਨਾਲੋਂ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਬਿਨਾ ਸੁਜਾਣੇ ਕੋਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਨਹੀਂ ਗਾਵਣਾ।

ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਕੱਢਿਓ ਨੇਂ। ਕਈਂ ਕਈਂ ਸ਼ੈਆਂ ਵਖਾਈਆਂ। ਜੇਹੜੇ ਜੱਫਰਾਂ ਨਾਲ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਓਹ ਦੱਸੇ। ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਿਆਰਨ ਦੀ ਅਟਕਲ ਦੱਸੀ। ਕੋਹੜੀ-ਕੋਹੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਂਦੀ ਏ ਏਹਦਾ ਚਾਨਣ ਕਰਾਇਆ।

ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਦੱਸਿਆ, “ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਵੇਂ, ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੱਭੋ ਸਗਵੀਂ ਲੈ ਲਵੋ। ਫੇਰ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੱਤ ਸਿਆਣੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਦੱਸ ਕਰੋ। ਜੇ ਮਾਅਨੇ ਉਘੜ ਆਵਣ ਤਾਂ ਵਾਹ ਭਲਾ। ਨਾ ਉੱਘੜਣ ਤਾਂ ਬਿਨਾ ਛੋੜਖਾਨੀ ਚੀਜ਼ ਕੁੱਜ-ਸਾਂਭ ਲਵੋ। ਪੀੜ੍ਹੀਓ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਟੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਸਿੱਕੇ ਬੰਦ ਚੀਜ਼ ਅਕਸਰ ਗਵੱਈਆਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਕਰ ਲਵੋ, ਫੇਰ ਅਸਲ ਸ਼ਕਲ ਸਮਝਣੀ ਔਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਅਸੀਂ ਮਰਾਠੇ ਲੋਕ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਨਹੀਂ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਾਂਜੇ ਨੇਂ। ਕੋਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਨੇਂ ਹੋਂਦਾ ਕੀ ਏ, ਕੀ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਪਾਰੋਂ ਅਕਸਰ ਅੰਤਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲਦੇ।”

ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ-ਗੱਲ ਤੇ ਛਿੱਬੀਆਂ (ਛਿੱਬੀਆਂ ਦੇਣਾ-ਮੂਹਾ-ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਨਾ ਜਾਂ ਨਿੱਠ ਕਰਨਾ) ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਡੰਡਾ ਨਾ ਪਿਆ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੋਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਲੋਢਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਓਹਨਾਂ ਨਾਹਟਾ ਸੀ। ਤਾਂ ਕਰਕੇ ਬਸ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਤੱਕਣੀ ਅਰੰਭਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਗਾਲ ਕੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੱਧ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਗਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗਵੱਈਏ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੇ। ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਛਾਪ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਡੂੰਘੀ ਲੱਗੀ।

ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਸੱਤ ਵਾਰਾਂ ਈ ਮਿਲਿਆ ਹੋਸਾਂ। ਚੱਲ-ਚਲਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਖਾਣ ਸਨ। ਓਹਨਾਂ ਜੋ

ਈ ਨੰਬਰ ਆਉਂਦਾ ਏ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਬੜੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸਨ। ਅਖੇਂ, “ਵੇਖਿਆ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਏ, ਇਕ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਤਪੇ (ਜੰਮਣ ਭੂਮੀ, ਇਲਾਕਾ) ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਬਾਝ।” ਮੈਂ ਕਹਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਮਰਾਠੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਘੁਲਦੇ ਮਿਲਦੇ। ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਤੁਹਾਡਾ।” ਬੋਲੇ, “ਓਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਕਬੂੱਧਾ ਆਖੀ ਆਉਂਦੇ ਨੇਂ। ਮੈਂ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਨੇਕ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ। ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਵੈਰ ਵੀ ਏਹੋ ਪਏ। ਬਿਨਾ ਜਾਣੇ-ਬੁਝੇ ਗਾਹਲਾਂ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਜੋੜ ਨਹੀਂ। ਔਗਣ ਈ ਦਿਸਦੇ ਨੇਂ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ। ਫੇਰ ਅਜੇਹਾ ਢੰਡੇਰਾ ਫੇਰਦੇ ਨੇਂ ਜੇਹੜਾ ਸੁਣੇ, ਗੁਣ ਨਾ ਸੋਜਾਣ ਸਕੇ। ਮੈਂ ਕੰਮ ਈ ਓਹ ਕਰਨਾਂ ਜੇਹਦਾ ਪੂਰਾ ਭਾਰ ਝੱਲ ਸਕਾਂ। ਆਖਰ ਖੰਜ-ਪੜਚੋਲ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਲੀਹੀਆਂ ਤਾਂ ਮਿੱਥਣੀਆਂ ਈ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਢੰਗ ਸਮਝਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕਾਪੀ ਵੇਖੋ। ਹਰ ਕੰਮ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ।” ਓਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਰਜਿਸਟਰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਏਸੇ ਵਿਚ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਾਹਣ ਦਾ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਸਫ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉੱਚੇਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਚੇਤੇ ਨੇਂ- 1. ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣੇ ਤੇ ਹੋਰ ਇੰਜ ਦੀ ਆ-ਜਾ ਵੇਲਾ ਖੋਟਾ ਕਰਦੀ ਏ।

2. ਜੇਹੜੇ ਵੀ ਗੁਣੀਆਂ ਗੰਧਰਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਅੱਪੜ ਮਿਲਣਾ ਏ। ਗੱਲਾਂ ਪੁੱਛਣੀਆਂ ਨੇਂ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣੀ ਤੇ ਖਾਤੇ ਚਾੜ੍ਹਣੀ ਏ।

ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੰਨੇ ਦੱਖਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਏਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸੋਚਾਂ ਆਈਆਂ, ਜੋ ਖ਼ਿਆਲ ਸੁੱਝੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਘੁੰਢੀਆਂ ਤੇ ਪੇਚ ਜੇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਸੀ। ਜੇਹੜੇ-ਜੇਹੜੇ ਬੰਦੇ ਮਿਲੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਲੀਏ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਖਰੜੇ ਰੂਪ ਸੀ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੱਖਰਾ ਸੀ।

ਏਹ ਰਜਿਸਟਰ ਪਾਤਰ ਸੁੰਜਾਣ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਈ ਸੀ। ਏਹਦੇ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸਨ ਨੇਂ। ਹੋਦਰਾਬਾਦ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਗੰਧਰਵ ਆਪਾ ਤੁਲਸੀ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਪੁੱਛਿਆ, “ਅੱਜ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਢੇਰਾਂ ਵੱਖਰਾ ਏ। ਕੋਈ ਪੱਕੀ-ਬਿੱਬੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਖਰੀ ਸ਼ਕਲ ਵਖਾਵੇ।” ਪੰਡਤ ਤੁਲਸੀ ਅੱਗੋਂ ਚੋਣ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਕਸ਼ਨ ਗੀਤ ਸੁਣਾਏ। ਬੜਾ ਆਚੰਡਾ ਹੋਇਓ ਨੇਂ। ਕਿਤਾਬ ਮੰਗੀ। ਤੁਲਸੀ ਹੋਰਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੋਰ ਦਿਨ ਪਏ ਤਾਂ ਯਾਰੀ ਗੁੜ੍ਹੀ ਹੋਈ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਫੇਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਤੁਲਸੀ ਹੋਰਾਂ ਕਹਿਆ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਲਕਸ਼ਨ ਗੀਤ ਤਾਂ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਘੜਤ ਨੇਂ। ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਏਹ ਸਿੱਟਾ ਜੋੜਿਆ। ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਤਰੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੀਕਰ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਨਣਾ ਜਦੋਂ ਤੀਕਰ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਪਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ

ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਨੇਂ। ਇੰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਲੋਕ ਮੰਨ ਵੀ ਜਾਸਣ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਉਲਾਹਮਾ ਵੀ ਲਹਿ ਜਾਸੀ।

“ਲਕਸ਼ੀਆ ਸੰਗੀਤ” ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਤਦੋਂ ਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਅਚੰਡਾ ਹੋਂਦਾ ਪੰਡਤ ਦਿਗੰਬਰ ਤੇ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਹੋਰੀਂ ਰਲਕੇ ਨਹੀਂ ਟੁਰਦੇ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਪੰਡਤ ਦਿਗੰਬਰ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ,

“ਮੈਂ ਬੰਬੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਵੀ ਏਥੇ ਈ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਗਾਣਾ ਵੀ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦੇ। ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸਨ ਨੇਂ। ਦੋ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਮਗਰੋਂ ਮਿਲੇ ਬੈਠੇ ਵੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰੀਏ? ਅੱਜ ਕਲ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੁਣੀਏ ਵਿਚ ਲੈ ਆਈਏ। ਕੋਈ ਕੁੱਜੀ ਬਣਾ ਦਈਏ। ਲੋਕ ਸੌਖ ਜਾਣਤਕਾਰ ਹੋ ਜਾਸਣ ਤੁਸੀਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੋ ਕੇ ਦੱਸੋ ਮੈਂ ਗੱਲ-ਕਥ ਰਾਹੀਂ ਦੱਸੀ ਜਾਵਾਂ। ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਜੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਕਸ਼ੇ ਵੀ ਜੋੜ ਲਏ। ਪੂਰਾ ਮਤਾ ਪਕਾ ਲਿਆ। ਰਲਕੇ ਕੰਮ ਵੰਡ ਨਾਲ ਟੁਰਨ ਦਾ।”

ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਲੱਗ ਗਈ ਪੰਡਤ ਦਿਗੰਬਰ ਹੋਰੀਂ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਏਸ ਮਤੇ ਉੱਤੇ ਈ ਇਕ ਮਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਦੀਂ ਦੋਵਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆ ਬਠਾਵਾਂ। ਛੋਤੀ ਢੋਅ ਲੱਗ ਗਿਆ। 6 ਜਨਵਰੀ, 1929 ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸੰਗੀਤ ਸਕੂਲ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੋਵਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਬਠਾਇਆ। ਲੋਕੀਂ ਵੇਖਦੇ ਪਏ ਸਨ, ਸਵਾਦ ਲੈਂਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਏਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਰਲਕੇ ਬੈਠੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਹੱਸਦੀਆਂ-ਬੋਲਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ।

ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਪੈਸਾ ਲਾਂਦੇ ਸਨ ਨਾ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਲਵਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਬਸ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹਿ ਗਏ। ਕੱਢਕਟਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਆਖ ਦਿੱਤੇ ਨੇਂ, “ਭਾੜਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੋਸੀ।”

ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲੱਸਕਰ ਦੀ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਧਰੇ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਲੱਕ-ਲੱਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ ਰਾਮ ਨਾਲ ਜਪਦਿਆਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸਨ ਨੇਂ। “ਉਹ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਖਲੋਤੇ ਰਾਮ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਉਮਰ ਦੇ ਏਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਏਡਾ ਜਪ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਬਹਿਸੀ। ਤਰਲਾ ਮਿਨਤ ਕਰਕੇ ਏਡੀ ਕਰੜੀ ਤਪੱਸਿਆ ਤਾਂ ਮੋੜੂ ਨੇਂ। ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਲੋੜ ਏ।”

1930 ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਲੈਕਟਰ ਕਲੈਮਨਟ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਸਟਾਫ਼ ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਢੰਗ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਨ ਲਈ ਇਕ ਇਕੱਠ ਰੱਖਿਆ। ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤਪ ਚੜ੍ਹੀ। “ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮਾਣ ਏ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗੀਤ ਲਿਖੀ ਮਝੂ ਏ। ਪੰਡਤ ਪਲੱਸਕਰ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਆਖੇ ਏਹਦਾ ਕੋਈ ਤਰੋੜ ਕਰਨ।”

ਨਾਰਾਇਣ ਰਾਓ ਖਰੇ ਏਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲੱਸਕਰ ਹੋਰਾਂ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਫਲਾਂ ਦਿਨ ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦਿਗੰਬਰ ਪਲੱਸਕਰ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹਿਗੰਦਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਹੋਸੀ। ਹੋਰਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਈ ਕਲੈਮਨਟ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਇਕੱਠ ਗੱਲ ਕਰ ਗਏ।

1932-33 ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਚੋਪਾਟੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਓਹ ਬੰਦਾ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਪੱਰਵਾਰ ਪਿਆ ਸੀ। ਪੰਡਤ ਹੋਰਾਂ ਕਹਿਆ, “ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਇੰਸੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖ ਘੁਲਣਾ। ਮਰਾਠੀ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਡਾ ਸੰਗੀਤ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇਂ ਮਰਾਠੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ?” ਉਪਰਾ ਬੰਦਾ ਹੁਣ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਲਿਖਵਾਣ ਦੀ ਅੜੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਪੰਡਤ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸੰਗੀਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਪਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੱਟਦੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਈ ਬਚੇ। ਕੁਝ ਮਨੋਤ (ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਏਹ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੀਏ। ਚਲੇ ਕਸਬੀ ਨਾ ਸਹੀ, ਪੰਡਤ ਈ ਸਹੀ। ਏਹ ਗੱਲ ਘੁੱਟਕੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ। ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਲਿਖੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।”

ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਬੜਾ ਸਨ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਓਹਨਾਂ ਸੰਗੀਤ ਉੱਤੇ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੁਣਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ-ਦੇ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਉਰਦੂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਕਈ ਅਡੱਪ (ਆਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਅਣਛਪੀਆਂ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੁੱਲਿਉਂ ਛਪਵਾਈਆਂ। ਘਰਾਣੇਦਾਰ ਗਵੱਈਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਭਾੜੇ ਦੇ ਕੇ ਨਿੱਤ ਬੁਲਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈਂਦੇ। ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸਤਾਦ ਨਾਂਹ ਕਰਨੀ ਤੇ ਗੱਢਾ ਬਨ੍ਹਵਾਕੇ ਸ਼ਾਹਿਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ। ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਪਰ ਖਰੀ ਕਰਨੇ ਨਹੁੰ ਵਲਾਂਦੇ। (ਗੱਲ ਨੂੰ ਛਾਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ) ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦਾ ਭੁਸ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਰਹਿਆ ਬਹੁਤਾ ਮਿਲਣ-ਸੁਲਣ ਤਾਂ ਵੀ ਭੋੜੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਪੋਲੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ। ਢੇਰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸਨ। ਰੋਜ਼ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ। ਰਾਤੀ ਚਿਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸੌਂਦੇ। ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਤਾਈਂ ਕਾਇਆਂ ਚੰਗੀ ਸਨ ਨੇਂ।

1935 ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਹੋਏ, ਵਰ੍ਹਾਂ ਮੰਜੀ ਤੇ ਰਹੇ। ਵਲ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਬੀਮਾਰੀ ਮੁੜ ਆਣ ਫੜਦੀ 19 ਸਤੰਬਰ, 1936 ਦਾ ਸਾਰਾ ਢੂੱਕਿਆ। ਬਾਲਾ ਚੰਦਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਵਮਨ ਰਾਓ ਦੇਸ਼ਪਾਂਡੇ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ। ਮੈਂ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਛੱਡਿਆ। ਟੈਕਸੀ ਫੜੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਕਸਬੀਆਂ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕਰਨ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਚੋਪਾਟੀ ਬੈਠ ਸਟੇਂਡ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਲਾ ਦੀਵੇ ਖਾਂ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਫੇਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕੀਤੀ। ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੇ ਮਜ਼ਾ ਛੇ ਸੱਤ ਬੰਦੇ ਈ ਆਏ। ਕਸਬੀਆਂ ਗਵੱਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਆਇਆ।

ਦਸ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਅਰਬੀ ਉੱਠੀ। ਵਾਕੋਸ਼ਵਰ ਦੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਘਰ ਸਿਵਾ ਡੂਕਿਆ ਗਿਆ।

ਪੰਡਤ ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਹੋਰਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸਾਇੰਸੀ ਲੀਹਾਂ ਮਿੱਥੀਆਂ। ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਵਾ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।

ਸੰਪਰਕ : 896832-43252

ਬਾਲ ਕੋਨਾ

ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਗਲਹਿਰੀ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਗਲਹਿਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਾਥੀ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦ ਹਾਥੀ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ ਗਲਹਿਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਗਲਹਿਰੀ ਨੇ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਾ ਤੋੜ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਰੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਪੱਛੀ ਵੀ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਾਨੂੰ ਆਕਸੀਜਨ, ਫਲ, ਲੱਕੜੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ